

UiO • Universitetet i Oslo

Striden om nødsarbeidet i Eidsvoll i mellomkrigstiden

Ragnhild Marie Nyen

Masteroppgave i historie for lektorprogrammet

30 studiepoeng

Institutt for arkeologi, konservering og historie, IAKH

Vår 2021

Forord

Dette prosjektet startet med et hårete mål om å bli bedre kjent med hjembygda, og det har krevd en liten bygd for å komme i mål. Jeg vil takke veileder Finn Erhard Johannessen som med stor ro har sett klart i mitt periodevise kaos, for tilgjengelighet og gode faglige innspill gjennom hele prosessen. Jeg vil også takke biveileder Ellen Cathrine Lund som har hjulpet meg å trekke linjer fra masterprosjekt til klasserom i epilogen. En stor takk må også rettes til venn og mentor Kristin for lang og tro tjeneste som korrekturleser gjennom seks år med studier. Takk til kremgjengen ved lektorprogrammet for en salig blanding av faglig og sosialt påfyll gjennom et helt studieløp. Dere har gjort tiden på Blindern en hel del hyggeligere. Og til slutt, en enorm takk til familie og gode venner for mye omsorg, oppmuntring og tålmodighet gjennom denne prosessen, for interesse vist, tid avsett og for mange sårt tiltrenge avbrekk. Jeg er for privilegert til å liste opp alle, men jeg håper dere vet hvem dere er.

Oslo, mai 2021

Ragnhild Marie Nyen

Sammendrag

Stor arbeidsledighet preget Norge i mellomkrigstiden. For å avhjelpe ledigheten ble det blant annet satt i gang lavtlønnet nødsarbeid av stat og kommune som sysselsettingstiltak. Tiltaket ble mye diskutert gjennom perioden. I denne oppgaven undersøkes diskusjonene rundt nødsarbeidet i Eidsvoll kommune i perioden 1920 til 1939. Denne debatten har blitt undersøkt på to nivåer: Den politiske diskusjonen i kommunestyret og diskusjonen i avisene. Fokus i oppgaven har vært på hva diskusjonen omhandlet, hvilke ulike perspektiver som kommer frem, eventuell endring i diskursen gjennom perioden og om det var forskjell på diskusjonen som foregikk i kommunestyret versus avisene.

Undersøkelsen viser at diskusjonen i forbindelse med nødsarbeidet særlig omhandlet: 1) hvilket omfang nødsarbeidet skulle ha, 2) om det var alternative løsninger på arbeidsledighetsproblemet enn nødsarbeidet, 3) hvem som skulle prioriteres til det begrensede arbeidet, 4) hvordan nødsarbeidet skulle lønnes og 5) hvorvidt arbeiderne hadde rett på ferie.

Undersøkelsen viser at det i begynnelsen av mellomkrigstiden var stor enighet om at nødsarbeidet var et nødvendig tiltak, og det var mindre rom for diskusjon rundt hvordan dette skulle gjennomføres. Etter hvert som krisen vedvarte og kommuneøkonomien ble stadig svakere skjedde en økt politisering av debatten. Arbeiderpartiet og Bondepartiet utgjør politiske motpoler der førstnevnte talte for stadig økt støtte til nødsarbeidet, mens sistnevnte helst skulle sett det avskaffet. De resterende borgerlige partiene la seg også på en restriktiv økonomisk linje med begrensede bevilgninger. Disse grunnholdningene gjaldt både i diskusjonene om nødsarbeidets omfang, lønn, ferie og hvem som skulle prioriteres.

Den politiske diskusjonen i kommunestyret og diskusjonen i avisene viser seg å ofte henge tett sammen med hverandre. Debatten som løftes i avisene var gjerne meningsytringer og kommentarer tilknyttet de samme sakene som ble tatt opp i kommunestyret. Den politiske polariseringen kommer dog tydeligere frem i avisdebatten enn i kommunestyret, ved at meningsytringene ofte knyttes sammen med kritikk av et parti og implikasjoner om å stemme på et annet. I dette blir partipressen viktige organer som også fremmer partilinjen.

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Innledning	5
Introduksjon av tema.....	5
Problemstilling og avgrensing.....	6
Kilder og metode.....	7
Tidligere forskning:.....	8
Oppgavens struktur.....	10
Kapittel 2: Bakgrunn	11
2.1. Eidsvoll, skogsindustriens bygd	11
Sammensatt næringsliv.....	11
Kommune i vekst.....	13
Et gryende industrisentrum.....	13
Fra borgerlig til arbeiderparti-styre.....	14
2.2. Krisen rammer	15
De økonomiske krisene i mellomkrigstiden.....	15
Mellomkrigskrisene i Eidsvoll.....	16
Kriserammede Mathiesen og næringslivet.....	16
Kommuneøkonomien hardt rammet.....	18
Massearbeidsløsheten i perioden.....	19
Omfanget av arbeidsledigheten i Eidsvoll.....	20
2.3. Nødsarbeidet som avhjelpingstiltak	22
Stat, fylke og kommune i samarbeid.....	23
Flere arbeidsledige – mindre nødsarbeid.....	24
Kapittel 3: Diskusjonene i avisene og kommunestyret	25
3.1. Nødsarbeidets omfang	25
Enighet fra start.....	25
Fra veibygging til steinpukking.....	26
Politisk splittelse om bevilgninger til nødsarbeidet.....	28
Konklusjon.....	30
3.2. Alternative tiltak	31
Ikke kapitalfortærende men kapitalskapende.....	31
Varig verdiskapning ved nydyrking.....	32
Fokus på norsk produksjon for inntekt og arbeidsplasser.....	33
Konklusjon.....	34
3.3. Hvem skal prioriteres til arbeidet?	36
Familieforsørgere først.....	36
Eidsvollinger til nødsarbeidet i Eidsvoll.....	37
Arbeiderpartiet, ungdommens parti.....	39
Konklusjon.....	41
3.4. Lønn for nødsarbeidet	42
Lønnsspørsmålet splitter kommunestyret.....	42
Partipressen tydeliggjør meningsforskjellene.....	45
Konklusjon.....	47

3.5. Ferie	48
Arbeidsgodtgjørelse for kvalifiserte nødsarbeidere	48
Ingen ferie for de heldige nødsarbeidere.....	49
Splittelse i arbeiderbevegelsen	51
Konklusjon	51
Konklusjon	52
Epilog	56
Studiens relevans for undervisning i skolen.....	56
Undervisningsopplegg.....	61
Bibliografi	64
Kilder.....	64
Litteratur.....	65
Vedlegg	68
Vedlegg 1, tekst 1:.....	68
Vedlegg 1, tekst 2:.....	70
Vedlegg 2, del 1:	72
Vedlegg 2, del 2:	75

Kapittel 1: Innledning

Introduksjon av tema

«Arbeidsledigheten i Eidsvoll. Ca 100 mand fra neste uke». I januar 1921 kunne *Eidsvoll Blad* melde om den første nedstengingen av en av de store fabrikkene i Bønsdalen langs Andelva i Eidsvoll og det forventede antallet ledige som resultat av dette.¹ Etter en periode under og rett etter krigen med stor økonomisk aktivitet og lave ledighetstall, snudde det på begynnelsen av 1920-tallet. Den økonomiske nedturen etter første verdenskrig var begynnelsen på en periode preget av økonomiske kriser.² Denne avisnotisen markerte begynnelsen på de vanskelige mellomkrigstidsforholdene i Eidsvoll kommune og for industrien ved Andelva. Perioden 1920 til 1939 var på mange måter en sammenhengende krise avgrenset av krig på begge sider. Det må likevel sies at dette ikke utelukkende var en nedgangstid. Deler av næringslivet opplevde også vekst.³ Verst var det med arbeidsledigheten. Et av periodens definerende trekk er massearbeidsløshet som i stor grad vedvarte gjennom perioden – også i Eidsvoll.⁴

Bortfallet av inntekt var dramatisk – arbeidsledighetstrygd ble først vedtatt i 1938.⁵ Mange måtte ty til fattigkassa, mens kommuner som hadde råd tilbød nødsarbeid for å sysselsette i det minste en liten andel av de arbeidsledige.⁶ Nødsarbeid betegner det vi dag omtaler som ekstraordinære sysselsettingstiltak eller ekstraordinære arbeidsmarkedstiltak. Dette er spesielle tiltak av kortsiktig karakter som myndighetene iverksetter for å redusere arbeidsledigheten og tar sikte på å avhjelpe den verste ledigheten umiddelbart. For å avhjelpe sosial nød satte stat og kommuner, og til en viss grad private foretak og organisasjoner, i gang nødsarbeid i mellomkrigstiden, som et tiltak for å sysselsette personer som i lengre tid hadde vært arbeidsledige.⁷ I Eidsvoll ble det satt i gang nødsarbeid i form av veiarbeid i 1921 etter forespørsel fra arbeidsledighetskomiteen til kommunestyret på grunn av den kritiske situasjonen blant bygdas arbeidsledige. Tiltaket ble videreført gjennom hele mellomkrigstiden i form av kortere eller lengre prosjekter.⁸ Likevel var nødsarbeidet et omstridt tiltak og ble mye diskutert. Gjennom

¹ Eidsvoll Blad, «Arbeidsledigheten i Eidsvoll». 31.01.1921.

² Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 325.

³ Johansson, *Fra sosialpolitikk til krisepolitikk*, 6.

⁴ Stugu, *Norsk historie etter 1905*, 63; Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 325; Furre, *Norsk historie 1914-2000*, 43; Hodne mfl., *Norsk økonomi 1900-1990*, 146; Kjeldstadli, *Et splittet samfunn 1905-1935*, 252.

⁵ Kjeldstadli, *Et splittet samfunn 1905-1935*, 252.

⁶ Kjeldstadli, *Et splittet samfunn 1905-1935*, 259; Johansson, *Fra sosialpolitikk til krisepolitikk*, 51; Vikanes, *Odda og Stokken i krise*, 19.

⁷ Grytten, *Arbeidsledigheten i Norge*, 110-111; Hansen, *Arbeiderpartiet og krisepolitikken i mellomkrigsårene*, 21; Store Norske Leksikon, s.v. «Nødsarbeid»; Vikanes, *Odda og Stokken i krise*, 19; Wickstrøm, *Arbeidsledigheten i Porsgrunn i mellomkrigstiden*, 127.

⁸ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 334.

mellomkrigsperioden var saken om nødsarbeidet et stadig tilbakevendende tema for diskusjon på kommunestyremøtene i Eidsvoll og i bygdas aviser. Mellomkrigstiden er gjerne blitt beskrevet som en tid preget av splittelse og kryssende interesser i alle deler av samfunnet.⁹ Noe som også preget diskusjonen rundt nødsarbeidet.

Problemstilling og avgrensning

I denne masteroppgaven vil jeg studere deler av denne diskusjonen i forbindelse med nødsarbeidet som tiltak for avhjelping av arbeidsledigheten i mellomkrigstiden, for å undersøke hva denne gikk ut på. En hovedproblemstilling blir derfor: *Hva handlet diskusjonen rundt nødsarbeidet i Eidsvoll i mellomkrigstiden om?*

Det blir her aktuelt å undersøke diskusjonen på to nivåer: Den politiske debatten i kommunestyret og avisdebatten. Begge disse nivåene vil jeg undersøke med utgangspunkt i tre lokalaviser: *Eidsiva*, *Eidsvoll Blad* og *Eidsvoll Arbeiderblad*. Avisdebatten består av redaksjonens artikler og eventuelt innsendte leserbrev til avisene. Den politiske debatten på sin side, fant sted i kommunestyret og er gjengitt i avisene i form av at de publiserte referater fra kommunestyremøtene. For å belyse diskusjonen i kommunestyret, kunne referatene fra kommunens protokoller eventuelt vært brukt, men på grunn av nedstengninger som følge av Covid19-situasjonen har det vært utfordrende å få tilgang til kildemateriale. I denne undersøkelsen vil jeg derfor kun benytte meg av aviser som kildemateriale, men med forbehold om at referatene fra kommunestyremøtene som ble publisert i avisene ikke alltid var fullstendige. Dette kan blant annet ses ved at selv om det ble publisert referater fra møtene i alle tre avisene, var det tidvis forskjeller i hvilke saker som ble gjengitt. Det er derfor et poeng at avisene gjorde et utvalg også når de publiserte referater. Problemstillingen vil derfor belyse diskusjonen rundt nødsarbeidet, som gjengitt av lokalavisene i perioden.

Gjennom dette vil jeg kunne komme inn på hvordan tematikken for diskursen eventuelt endret seg i perioden, hvilke ulike perspektiver som kommer frem gjennom diskusjonen og hvilke holdninger til nødsarbeidet som kan trekkes ut av debatten.

På begge nivåer vil fokus først og fremst være på hvilke holdninger og perspektiver som kommer til uttrykk gjennom diskusjonene, og ikke på hvilke politiske vedtak som ble fattet. Jeg er altså interessert i å kartlegge de ulike synspunktene i debatten, og har ikke som oppgave å forklare hvorfor arbeidsledighetspolitikken ble som den ble.

⁹ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 334; Kjeldstadli, *Et splittet samfunn 1905-1935*.

Avgrensingen av periode er gjort på bakgrunn av den første alvorlige økonomiske krisen i perioden, av tre, som rammet norsk næringsliv i 1921, og som satte i gang større nedbemanninger ved papirfabrikken i Andelva. I 1939 begynte tilsynelatende forholdene for Mathiesen-Eidsvoll Værk, og i forlengelse kommunen, å bedre seg, trolig delvis på grunn av krigsutbruddet. Perioden 1921 til 1939 blir vanligvis oppfattet som det absolutte nullpunktet med hensyn til sysselsetting, og perioden er brukt som målestokk for all senere arbeidsledighet.¹⁰ Det blir derfor naturlig å ha denne perioden som utgangspunkt for å undersøke nødsarbeidet som tiltak, selv om tyngdepunktet i debatten ligger mellom 1921 og begynnelsen av 30-tallet.

Kilder og metode

De tre lokalavisene jeg tar utgangspunkt i ble alle utgitt fra Eidsvoll, men hadde utstrekning også til områdene rundt. De tre avisene jeg bruker inngår i tradisjonen med partiaviser som var det dominerende systemet i mellomkrigstiden. De fleste aviser hadde en politisk forankring, og også disse tre har ulik parti-affiliasjon.¹¹ Avisene i mellomkrigstiden hadde derfor et todelt oppdrag i å informere og mobilisere. Partiene arbeidet for å konsolidere makten over sin egen presse, og de enkelte partiene forsøkte å ha aviser så mange steder som mulig. Dette gjorde at det også utenfor hovedstaden gjerne var konkurranse mellom to eller flere aviser med ulik politisk tilknytning.¹² Det er Eidsvoll et godt eksempel på. Det lokale og nasjonale mangfoldet av aviser med ulik politisk bakgrunn og ulikt geografisk fokus gjorde at Norge i perioden hadde en svært differensiert presse.¹³ Dette vil forhåpentligvis her bidra til å belyse et bredere spekter av oppfatninger tilknyttet nødsarbeidet. Forskjellene vil også bli tematisert i løpet av oppgaven. Avisenes partibakgrunn gjør også at innhold og presentasjon av saker potensielt vil være farget, men i denne sammenheng vil dette kun bidra til å tydeliggjøre eventuelle meningsforskjeller som lå bak diskusjonen om nødsarbeidet:

Eidsvoll Blad ble etablert i 1901 for bygdene på Øvre Romerike. Avisen hadde til å begynne med sin største utbredelse i bygdene sør for Eidsvoll, men etter hvert ble Eidsvoll kjerneområde for avisens leserkrets. Avisen ble etablert på en tanke om at den skulle være «upolitisk» eller «partipolitisk uavhengig». I 1918 ble avisen kjøpt opp av Høyre og Frisinnede Venstre. Med etableringen av Bondepartiet i 1921 gikk de fleste bøndene over dit, og det ble en strid om den redaksjonelle linjen i avisen. Bondelinjen vant frem, og *Eidsvoll Blad* tenderte mot å

¹⁰ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 326.

¹¹ Ottosen mfl., *Norsk pressehistorie*, 75; Ottosen, *Presse, parti og publikum 1880-1945*, 7.

¹² Ottosen mfl., *Norsk pressehistorie*, 79.

¹³ Ottosen mfl., *Norsk pressehistorie*, 82.

sympatisere med bøndenes sak, selv om betegnelsen «uavhengig» ble knyttet til avishodet.¹⁴ Men avisen forble en tydelig borgerlig avis.

Eidsiva var lokalavis for Øvre Romerike med utgiversted i Eidsvoll fra 1909. Redaktør og etter hvert eier av avisen, Haakon Høiby dreide avisens politiske kurs mot høyre. Fra begynnelsen av 1920-årene ble den et organ for Høyre og Frisinnede Venstre. Avisen inneholdt en blanding av lokale nyheter, riksnyheter og verdensnyheter. Siste nummer av avisen ble utgitt i 1936.¹⁵

Eidsvoll Arbeiderblad på sin side ble ikke etablert før 1927. Etableringen fulgte samlingen av arbeiderbevegelsen i ett parti etter en opprivende partisplittelse i 1923. Avisen hadde sitt utspring i industrisamfunnet i Bønsdalen og på Nygård og fungerte som organ for Arbeiderpartiet.¹⁶ I tillegg til å være ei partiavis, inneholdt *Eidsvoll Arbeiderblad* mer utenriksstoff enn de andre lokalavisene.¹⁷

Aviser var ment for et allment publikum, og har et variert innhold med innslag av lokale og nasjonale nyhetssaker, referater fra kommunestyremøter, agitasjonsstoff, leserbrev og debattinnlegg. Ved å benytte aviser som kilder vil jeg derfor kunne få et mer nyansert innblikk i meningsforskjellene utover kun medlemmene i kommunestyret, selv om jeg også vil inkludere den politiske debatten og innslag fra kommunestyremøtene i min analyse.

Tidligere forskning:

a) Nødsarbeid og mellomkrigstiden

Nødsarbeids-tiltaket har i eksisterende forskning sjelden blitt behandlet isolert og i dybden. Tiltaket blir i verk om mellomkrigstiden behandlet i forbindelse med utgreiing om massearbeidsløsheten i mellomkrigstiden og hvordan den ble forsøkt bekjempet. Utover dette har eksisterende forskning enten fokusert på nødsarbeidet innenfor rammen av partienes krisepolitiske plattformer i perioden, eller innenfor rammen av den enkelte kriserammede kommune som kommunalt tiltak i møte med arbeidsledigheten i mellomkrigstiden. Som del av krisepolitisk plattform er det først og fremst hvordan politikken ble utformet som er i sentrum, heller enn hva som eventuelt ble gjennomført. Ingrid Lastein Hansen (2010) og Torill Johansson

¹⁴ Flo, *Norske aviser fra a til å*, 95; Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 95-96.

¹⁵ Flo, *Norske aviser fra a til å*, 93; Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 96-97.

¹⁶ Flo, *Norske aviser fra a til å*, 94.

¹⁷ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 99-100.

(1980) behandler begge i sine masteroppgaver Arbeiderpartiets politikk i mellomkrigstiden, og som en del av dette er de også innom hvordan partiet forholdt seg til nødsarbeidet som tiltak. For å belyse deler av den andre siden av det politiske spekteret har Rolf Danielsen i sin bok *Borgerlig oppdemningspolitikk 1918-1940* undersøkt Høyres politikk i samme periode. Gjennom oppgaven kommer jeg til å forsøke å knytte meningsytringene som fremkommer i avisene til det politiske bakteppet som blant annet disse forfatterne behandler.

På den andre siden blir nødsarbeid behandlet innenfor en lokalpolitisk kontekst som et av flere tiltak kommunen satte inn i møte med den økonomiske krisen. Her er først og fremst fokus på hvordan nødsarbeidet ble gjennomført i praksis. Eksempler i denne sammenheng er Steinar Wickstrøm som skriver om *Arbeidsledigheten i Porsgrunn i mellomkrigstiden* (1995) eller Rolf Einar Vikanes (2018) som ser på hvordan kommunen håndterte krisen i Odda og Stokken. Disse vil kunne bidra med å belyse lokale og regionale forskjeller i gjennomføringen som kan settes opp mot den nasjonale partipolitikken som ble ført.

b) Lokale forhold

Lokalhistoriske forhold i Eidsvoll er i all hovedsak behandlet i bygdebøker som *Eidsvoll bygds historie* av Simen Flyen. Av andre lokalhistoriske dybdeverk er det blitt fokusert på Eidsvoll som industribygd, eksempelvis *fra Linderud til Eidsvold Værk* i fem bind av Francis Sejerstad og Even Lange om treforedlingsbedriften Mathiesen-Eidsvold Værk, eller boka *Andelva, Treforedlingsindustrien og Nygård* av Leif Eriksen. I bygdeboka av Flyen er fokuset satt på å skape en helhetlig fortelling om bygda og det pekes ut sentrale tendenser og utviklinger i kommunen i perioden, hovedsakelig representert ved større aktører som partier, kommunen og bedrifter. I denne boka vies ett kapittel til å beskrive mellomkrigsperioden med sine økonomiske kriser: «Arbeidsmarkedet i mellomkrigstiden», der det også vies noen sider til nødsarbeidet som avhjelpingstiltak i møte med arbeidsledigheten i mellomkrigstiden. Bakgrunnen om bygda i denne oppgaven vil i stor grad være basert på det som fremkommer i dette verket. Perioden i bygda beskrives her som en krisetid preget av massearbeidsløshet, men også av aktiv fagorganisering. Dette er så vidt jeg kan forstå utstrekningen av det som er skrevet av litteratur om Eidsvoll kommune spesifikt om denne perioden. I verket benyttes et bredt utvalg av kildemateriale, både bestående av kommunens dokumenter og avismateriale. Jeg vil i min oppgave også til en viss grad trekke inn kommunestyrets rolle i diskusjonen, men vil gjøre dette med bakgrunn i lokalavisene som kildemateriale, og fokus vil dermed i større grad være på debatten i det offentlige rom.

Oppgavens struktur

I følgende kapittel vil jeg gjøre rede for bakteppet for avisdiskusjonen i form en presentasjon av bygda Eidsvoll og noen lokale forhold med betydning for utviklingen i mellomkrigstiden. Videre vil jeg gå gjennom mellomkrigs krisene og hvordan disse påvirket Eidsvoll spesifikt. Kapitlet vil vise at Eidsvoll i forkant av den økonomiske krisen var en gryende industrikommune i et tradisjonelt jordbruksområde med en forholdsvis stor arbeiderklasse. Kommunens innbyggere led under nedgangsperioden, ved at hjørnesteinsbedriften og trelastnæringen ble rammet. I kapittel 3 går jeg inn i kildematerialet for å se på hvordan nødsarbeidet ble diskutert i lokalavisene. Jeg tar for meg diskusjonen på to nivåer: diskusjonen i kommunestyret, som gjengitt i referater i lokalavisen, og diskursen i avisen for øvrig. Dette gjøres innenfor en ramme av fem tematiske hovedlinjer i debatten som vil presenteres nærmere senere i teksten. Deretter vil jeg i konklusjonen samle trådene fra de tematiske hovedlinjene for å svare på problemstillingen. Til slutt følger en epilog der jeg vil argumentere for hvordan og hvorfor denne studien kan være relevant for undervisning i historie i skolen.

Kapittel 2: Bakgrunn

2.1. Eidsvoll, skogsindustriens bygd

Der Mjøsa renner ut i Vorma, lengst nord i dagens Viken fylke ligger Eidsvoll kommune. Vorma deler kommunen fra nord til sør, i en østside og en vestsider.¹⁸ Mellom Mjøsa, Hurdals-sjøen og Vorma er det store, veldyrkede strøk, mens kommunens utkanter hovedsakelig består av vidstrakte skogåser.¹⁹

Dagens kommune ble slått sammen av Eidsvoll og Feiring i 1964.²⁰ I denne oppgaven opererer jeg med kommunen som opptegnet i mellomkrigstiden med sitt flateinnhold på 345,37 km², i tiden da kommunene ble omtalt som herreder. Her kommer jeg til å bruke disse begrepene om hverandre for å referere til datidens administrative inndeling. Eidsvoll herred grenset da til Hedmark fylke i nord og øst, og på alle andre kanter til herredene Feiring, Hurdal, Nannestad, Ullensaker og Nes. Sammen med Gjerdrum utgjorde disse Øvre Romerike distrikt eller fogderi.²¹

Sammensatt næringsliv

Eidsvoll har tradisjonelt hatt et mer sammensatt næringsliv enn nabokommunene. De viktigste næringsveiene har vært jordbruk med vanlig gårdsdrift og skogbruk, og industri, da først og fremst treforedling. Særlig industrien har stått betydelig sterkere her enn i nabokommunene.²²

Tradisjonelt var Eidsvoll en jordbruksbygd, men mot slutten av 1800-tallet ble det færre folk i landbruket, til fordel for andre næringer. Spesielt viktig var framveksten av nye industriarbeidsplasser.²³ I 1875 var 75% av bygdas befolkning tilknyttet landbruket med jord-og skogbruk, mens i 1910 var denne andelen sunket til ca. 30%, om enn fortsatt noe høyere enn landsgjennomsnittet.²⁴ Isteden livberget 40 % av befolkningen seg av håndverk, anleggsarbeid og industri, og industriarbeiderne var blitt den største samlede yrkesgruppen i bygda.²⁵ Denne utviklingen står i kontrast til nabokommunene som i stor grad forble typiske landbruksbygder

¹⁸ Askheim, «Eidsvoll»; Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 20.

¹⁹ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 17.

²⁰ Askheim, «Eidsvoll»; Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 20.

²¹ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 17;20.

²² Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 17;180.

²³ Eriksen, *Treforedlingsindustrien og Nygård*, 62; Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 19.

²⁴ Eriksen, *Treforedlingsindustrien og Nygård*, 62; Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 18; 183; Fladby mfl., *Eidsvoll bygds historie*. 508.

²⁵ Eriksen, *Treforedlingsindustrien og Nygård*, 62; Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 18.

med jord- og skogbruk.²⁶ Eidsvoll hadde i stor grad endret karakter fra å være en i all hovedsak landbruksbygd, til å bli en industribygd med en stor og viktig industri. Utviklingen over tid var som i landet for øvrig med nedgang i sysselsettingen i primærnæringene og vekst i tjenesteytende næringer.²⁷

Flertallet av produksjonsbedriftene i Eidsvoll på begynnelsen av 1900-tallet var bedrifter som foredlet råmateriale fra jordbruket og skogbruket.²⁸ Industriutbyggingen var sentrert rundt Andelva og Bønsdalen der det i perioden ble bygd ut en betydelig treforedlingsindustri med sagbruk, tremasse-, cellulose- og papirfabrikker. I tillegg ble det bygd flere teglverk, i all hovedsak langs Vorma.²⁹

Ingen bedrifter har hatt så stor betydning for Eidsvoll som de to store bedriftene langs Andelva - Bønsdalen Mills Ltd. og Mathiesen - Eidsvold Værk. Dette var pionérforetak som utviklet seg til storindustri på høyde med de største i landet. Verditakstene i bedriftstellingene fra både 1917/1918 og 1936 viser at kammerherre Haaken Larpent Mathiesens bedrifter hadde en dominerende rolle i bygdas næringsliv.³⁰

Familiebedriften Mathiesen hadde gått gjennom en driftsendring i århundreskiftet fra å være et handelshus med skogeiendommer og trelastbruk, til å bli et fullt integrert industriforetak. Denne omdannelsen startet med kjøpet av Eidsvold Værk i 1893, og i 1910 hadde Mathiesen også kjøpt opp papirfabrikken Bønsdalen Mills Ltd. Sammenslåingen av Bønsdalen Mills Ltd. og Mathiesens skoger og tresliperier skapte en kjempebedrift etter datidens målestokk. Bedriften hadde blitt en treforedlingsbedrift som sto for hele prosessen fra råmaterialet tømmer til ferdigproduktet papir - et av landets mest betydelige produksjonsanlegg i bransjen og storindustri på høyde med de største i landet.³¹ I lokal kontekst utviklet bedriften seg til å bli en hjørnesteinsbedrift i Eidsvoll med stor innflytelse på bygdas sysselsetting og bosetningsmønstre, selv om det ikke finnes eksakte tall på hvor mange bedriften sysselsatte.³² I tillegg er kammerherre Mathiesen - i tråd med tidens bedriftsidealer - gjerne blitt beskrevet som en patriarkalsk arbeidsherre. I dette ligger det at bedriften og familien tok vare på arbeidstakerne «fra vogge til grav», og hadde med andre ord mye å si for arbeiderens liv, også utover ansettelsen.³³

²⁶ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 18.

²⁷ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 183-184.

²⁸ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 182.

²⁹ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 18.

³⁰ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 182-184.

³¹ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 184; Lange, *Fra Linderud til Eidsvold Værk*, 11-12.

³² Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 184.

³³ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 195.

Kommune i vekst

Eidsvoll var i mellomkrigstiden det av herredene på Øvre Romerike med flest innbyggere, og var i stadig vekst. Folketettheten her var også betydelig høyere enn i de andre herredene.³⁴ På 25 år fra 1875 til århundreskiftet hadde Eidsvoll en rask økning i folketall på mer enn 30% fra 7354 til 9589 mennesker.³⁵ Folketallet fortsatte å øke også i mellomkrigstiden, om enn saktere; I 1920 var folketallet i kommunen 10 428 og i 1930 var det 11 308. Krigen satte en stopper for tellingen i 1940, så den neste tellingen vi har er derfor fra 1946, da folketallet var sunket til 11 175.³⁶

Tilflyttede utgjorde en forholdsvis stor andel av Eidsvoll kommunes innbyggere. I 1920 utgjorde for eksempel disse tilnærmet 30 prosent av bygdas befolkning. Kun en liten andel av disse var født i utlandet. Dette forklares gjerne med industrialiseringen i Bønsdalen i perioden, som trakk til seg erfarne arbeidere og fagfolk, hovedsakelig gjennom innenlands tilflytting.³⁷

Et gryende industrisentrum

Eidsvoll herred var delt inn i to sogn: hovedsognet Eidsvoll og Langset. Langset hadde tilnærmet like mange innbyggere i 1930 som i 1890, selvom tellingene imellom vitner om en viss flytteaktivitet. Men i hovedsognet økte folketallet. Den største økningen her skjedde i perioden 1890 til 1900, fra 6153 til 7640 mennesker.³⁸

Geografisk foregikk det rundt denne perioden en forskyvning i befolkningen, med uttynning i de nordlige delene av bygda og en fortetning i sør der størstedelen av industriveksten foregikk. Sørbygda bar etter hvert mer preg av industri enn av tradisjonelt jord-og skogbruk. Hit var det stor tilflytting for å arbeide i industrien. Særlig treforedlingsindustrien i Bønsdalen utviklet seg raskt og la grunnlaget for et stort antall arbeidsplasser. Ved århundreskiftet var omtrent halvparten av de ansatte i Bønsdalen innflyttere.³⁹ Dette preget i tur bosettingsmønsteret ved at det vokste frem tettbebyggelse i nærheten av fabrikkene, delvis bygget av Mathiesen selv for fabrikkarbeiderne. Det var spesielt stor utbygging nord for Bønsdalen, på Nygård, som etter hvert ble det første rene industri-tettstedet på Øvre Romerike og et sentrum for

³⁴ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 21.

³⁵ Eriksen, *Treforedlingsindustrien og Nygård*, 62; NOU 1876:1; 1891:202; 1900:52.

³⁶ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 21; NOU 1920: 39,70.; NOU 1930: 182, 9.

³⁷ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 21.

³⁸ Eriksen, *Treforedlingsindustrien og Nygård*, 62-63; Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 21.

³⁹ Eriksen, *Treforedlingsindustrien og Nygård*, 62-63; Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 182-4.

arbeiderbevegelsen i bygda fra begynnelsen av 1900-tallet.⁴⁰ Av de 1487 tilflyttede mellom 1890 og 1900 fordelte halvparten av de tilflyttede på de to kretsene nærmest fabrikkene i Bønsdalen.⁴¹

Fra borgerlig til arbeiderparti-styre

«Kommunen», da i form av herredstyret, tilsvarende dagens kommunestyre, var en sentral aktør i mellomkrigstiden, og det er derfor relevant å gjøre rede for hvem den besto av. Jeg kommer her til å benytte meg av begge begrep i omtalen av dette.

I tiden etter århundreskiftet var Høyre med sine alliansepartnere det klart dominerende partiet i Eidsvoll. Ordføreren i bygda var fra Høyre frem til 1925 og fra 1914 til da var dette Høyres fremste mann: Anders Venger. Arbeiderpartiet vokste til samme størrelse som Høyre, men fikk normalt ikke stemmene fra de andre partiene til formannskap og ordfører.⁴² Etter 1920 kom stadig flere partier på banen, som førte til en avskalling av velgermassen til de borgerlige partiene. I 1925 hadde arbeiderklassen i bygda mobilisert seg nok til at Aksel Bråten fra Arbeiderpartiet ble ordfører i 1926, med knapt flertall. Dette var startskuddet for Arbeiderparti-styre i bygda resten av mellomkrigstiden.⁴³ Spesielt på 30-tallet hadde Arbeiderpartiet overlegent flertall i kommunestyret med 25 – 29 av 48 plasser.⁴⁴

⁴⁰ Eriksen, *Treforedlingsindustrien og Nygård*, 60; Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 184.

⁴¹ Eriksen, *Treforedlingsindustrien og Nygård*, 62-63; Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 21.

⁴² Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 377; 398.

⁴³ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 389;400.

⁴⁴ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 377-379.

2.2. Krisen rammer

Ut fra dette ser vi at Eidsvoll, i større grad enn nabobygdene, var en kommune som hadde vært preget av utvikling og vekst i tiden opp mot mellomkrigstiden. Industriutviklingen i Andelva hadde gitt bygda et mer variert næringsliv og en mer sammensatt befolkning enn i områdene rundt.⁴⁵ Økonomisk var det fremgang på bred front, i jordbruket så vel som i industrien.⁴⁶ I tillegg hadde utviklingen ført til fremveksten av flere nye tettsteder preget av innflyttere som kom for å arbeide ved fabrikkene, og en betydelig arbeiderklasse som etter hvert også fikk gjennomslag i politikken.⁴⁷

De økonomiske krisene i mellomkrigstiden

I 1920 var det slutt på vekstperioden. På høsten kom det et omslag i norsk økonomi som ble anslaget for en lengre kriseperiode.⁴⁸ Denne kriseperioden kan man i nasjonal kontekst si at varte mer eller mindre sammenhengende fra 1920 til 1939.⁴⁹ Det var ikke en entydig stagnasjonstid, men i perioden gjennomgikk Norge tre tydelige økonomiske kriser som kom til å prege store deler av perioden: Etterkrigskrisen fra 1920, parikrisen fra 1926 og den internasjonale storkrisen etter 1930.⁵⁰

Den første nedgangsperioden varte fra høsten 1920 til rundt 1923 og hang sammen med en internasjonal etterkrigskonjunktur.⁵¹ Etter denne fulgte en kort og svak oppgangsperiode, før landet ble rammet av ny økonomisk krise i 1925. Parikrisen var direkte knyttet til særnorsk økonomisk politikk – «paripolitikken» - som handlet om å føre kroneverdien tilbake til den opprinnelige gullstandarden. Paripolitikken førte til en sterk økning av kroneverdien, og med det også prisen på lån mange hadde ervervet i de gode tidene under, og rett etter krigen.⁵² Den tredje krisen var av internasjonal art og skyldtes krakket på den amerikanske børsen i 1929, og den nådde Europa sommeren 1930. Denne siste krisen i verdensøkonomien regnes som den hardeste av de tre mellomkrigskrisene, og preget mye av 30-årene.⁵³

⁴⁵ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 18.

⁴⁶ Bergh mfl., *Norge fra u-land til i-land*, 17-18.

⁴⁷ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 18.

⁴⁸ Næss mfl., *Folkestyre i bygd og by*, 153.

⁴⁹ Bergh mfl., *Norge fra u-land til i-land*, 18; Hodne mfl., *Norsk økonomi 1900-1990*, 96.

⁵⁰ Alnæs, *En ny arbeidsdag*, 188; Stugu, *Norsk historie etter 1905*, 61-2; Hodne mfl., *Norsk økonomi 1900-1990*, 96.

⁵¹ Alnæs, *En ny arbeidsdag*, 188; Stugu, *Norsk historie etter 1905*, 61.

⁵² Alnæs, *En ny arbeidsdag*, 188; Stugu, *Norsk historie etter 1905*, 65.

⁵³ Alnæs, *En ny arbeidsdag*, 193; Stugu, *Norsk historie etter 1905*, 65.

I Norge varte nedgangen etter første verdenskrig lengre enn de fleste andre steder. Allerede i 1924 var mange land på vei ut av denne krisen, men på grunn av den uheldige, og mye kritiserte paripolitikken som ble ført her til lands, trakk den ut til 1928 for de fleste bransjers vedkommende. Dette var kun kort tid før den økonomiske verdenskrise slo inn over landet i 1930.⁵⁴ Paripolitikken bidro til at norsk næringsliv ikke fikk full del i konjunkturbedringen som mange opplevde internasjonalt. For flere bransjer ble derfor mellomkrigstiden en mer eller mindre sammenhengende krisetid, da de ikke rakk å komme seg fra en økonomisk krise til en annen.⁵⁵

Mellomkrigskrisene i Eidsvoll

På lokalt nivå fikk de fleste oppleve konsekvensene av disse krisene. Prisfall og sviktende eksportmarked for næringslivet fikk alvorlige konsekvenser for sysselsettingen ved bygdas største bedrifter. Pengene steg i verdi, og gjeld mange hadde skaffet seg i oppgangstiden under og rett etter første verdenskrig ble nå dyrere og vanskeligere å betjene. Dette rammet småbønder som hadde investert i brukene sine så vel som storbedrifter som Mathiesen og også kommuneøkonomien. Den avtagende veksten i folketallet i Eidsvoll, kan tyde på at mulighetene i bygda ble færre, og bygda var i mellomkrigstiden preget av stadige tvangsauksjoner, arbeidsledighet og nødsarbeid.⁵⁶

Kriserammede Mathiesen og næringslivet

Under og rett etter første verdenskrig hadde det jevnt over vært god etterspørsel etter norske varer, og gode priser, som Haaken Mathiesen hadde nytt godt av i tiden fra til 1920. Med etterkrigskonjunkturen som rammet norsk næringsliv fra høsten 1920 kom Mathiesen-konsernet ut i store økonomiske vanskeligheter og kom til å slite med et stadig sviktende finansielt fundament over de neste 15 årene.⁵⁷

Nettopp treforedlingsindustrien var av de mest utsatte bransjene. Krisen traff bransjen først ved at prisen på ferdigvarer som cellulose og papir sank voldsomt og brått i 1921.⁵⁸ Innkjøp og bearbeiding av råvarene for å lage disse produktene strakte seg over en periode på ett til to år. Det vil si at når prisene på ferdigproduktene falt, var tømmeret som skulle nyttes til å lage det for lengst kjøpt inn til topp-pris. En forskjell fra andre treforedlingsbedrifter var at

⁵⁴ Lange, *Fra Linderud til Eidsvold Værk*, 100.

⁵⁵ Næss mfl., *Folkestyre i bygd og by*, 63.

⁵⁶ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 475.

⁵⁷ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 189; Lange, *Fra Linderud til Eidsvold Værk*, 91.

⁵⁸ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 190; Lange, *Fra Linderud til Eidsvold Værk*, 101-102; Næss mfl., *Folkestyre i bygd og by*, 153.

Mathiesen hadde betydelige skogarealer selv. Dette var med på å avlaste noe, men likevel slapp de ikke unna.⁵⁹

I tillegg til at prisene på produktene sank, ble mange av kjøpskontraktene på papir og cellulose til utlandet helt annullert, mens andre igjen krevde prisnedslag på opp til 50%.⁶⁰ De forventede inntektene på det som ble produsert gikk dermed betydelig ned. En tilsvarende pris- eller kvantumsreduksjon lot seg imidlertid ikke gjøre med kontraktene med norske tømmerleverandører. Her sto man fast på kontraktene. I tillegg var det flere leverandører som utnyttet smutthull i kontraktene ved å levere tømmerstokker av usedvanlig store dimensjoner, slik at de utgjorde flere kubikk, som var det de fikk betalt etter. Treforedlingsbedrifter slik som Mathiesen ble dermed sittende med mye mer tømmer enn de hadde regnet med, innkjøpt til topp-pris, mens avsetningen på varene som skulle selges, ble lavere enn forutsatt.⁶¹ Samtidig gjorde Canada og Finland seg gjeldende som betydelige konkurrenter i treforedlingsindustrien, og tok over store deler av markedet. Etter en periode på fremmarsj, både nasjonalt og internasjonalt, gikk den norske treforedlingsindustrien inn i en langvarig stagnasjonsperiode.⁶²

Innbetalingene sviktet og lagrene hopet seg opp, slik at fabrikken måtte innskrenke driften til tre dager i uka.⁶³ Cellulose-fabrikken i Bønsdalen gikk i stor grad jevnt i perioden, men det var stadig helt eller delvis stopp ved papirfabrikken. Når papirfabrikken sto eller reduserte driften forplantet problemene seg til de fire tresliperiene. De var mest utsatt for stans og permitteringer.⁶⁴ Vanskene i treforedlingsindustrien forplantet seg ved at det ledet til stor arbeidsledighet i skogbruket.⁶⁵

På begynnelsen av 1930-årene tok Jørgen Mathiesen over som leder av bedriften, og i forbindelse med dette ble det gjennomført store moderniseringer ved bedriften.⁶⁶ Under presset fra krisen ble det foretatt en gjennomgripende omlegging av både skogsdrift og fabrikanlegg. Ved utgangen av 30-tallet hadde disse endringene, i tillegg til at de økonomiske konjunktorene begynte å peke oppover, ført bedriften inn på trygg grunn igjen. Men en konsekvens av rasjonaliseringen var at det ble behov for færre arbeidere for å drifte fabrikken.⁶⁷

⁵⁹ Lange, *Fra Linderud til Eidsvold Værk*, 101-102.

⁶⁰ Lange, *Fra Linderud til Eidsvold Værk*, 101.

⁶¹ Lange, *Fra Linderud til Eidsvold Værk*, 101; Næss mfl., *Folkestyre i bygd og by*, 153.

⁶² Lange, *Fra Linderud til Eidsvold Værk*, 101.

⁶³ Lange, *Fra Linderud til Eidsvold Værk*, 102.

⁶⁴ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 193.

⁶⁵ Næss mfl., *Folkestyre i bygd og by*, 158-9.

⁶⁶ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 191-2.

⁶⁷ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 193-4; Lange, *Fra Linderud til Eidsvold Værk*, 91.

Kommuneøkonomien hardt rammet

Eidsvoll hadde, i likhet med mange andre kommuner, opparbeidet seg stor gjeld i de gode tidene. Lån hadde blitt tatt opp for å finansiere utbygging av diverse infrastruktur som elektrisitets- og vannverk, veier og broer, sykehus og skoler.⁶⁸ Med paripolitikken ble denne gjelden enda tyngre å bære og gjorde at kommunens økonomi i mellomkrigstiden var preget av kronisk gjeldskrise.⁶⁹

I tillegg til at kommunen hadde stor gjeld skyldtes en del av problemet sviktende inntektsgrunnlag.⁷⁰ I 1920-årene opplevde kommunen økende skatterestanser; utestående skatter ved at folk ikke evnet å betale. I tillegg skjedde en betydelig vridning i etterspørselen etter kommunens tjenester. Kommunen opplevde sviktende inntektsgrunnlag ved at både enkeltpersoners- og bedrifters skatteevne ble svekket i perioden; Både som en følge av deflasjonspolitikken og som følge av arbeidsledigheten.⁷¹ Store bedrifter, da spesielt Mathiesens bedrifter som hadde vært store skatteyttere, ble mer eller mindre nullskatteyttere. I tillegg ble jord- og skogbruk mindre lønnsomt en før og arbeiderlønningene ble presset ned. Summen av dette ble at kommunens skatteinntekter fra nesten alle samfunnsklassene sank merkbart.⁷² På samme tid gikk kommunens utgifter opp ved at stor arbeidsledighet førte til at kommunene måtte bevilge mer penger enten til å øke forsorgsbudsjettet eller til å sette i gang nødsarbeide.⁷³ Det at for eksempel Mathiesens bedrifter ble så hardt rammet av krisene i perioden rammet med andre ord kommunen dobbelt ved at det både resulterte i lavere inntekter, i tillegg til at kommunen nå måtte forsørge de arbeiderne som ble sagt opp fra fabrikken.⁷⁴

Likevel var fylkene rundt Oslofjorden av de som klarte seg best i perioden, med Akershus på inntektstoppen.⁷⁵ Det diversifiserte næringsgrunnlaget i Eidsvoll bidro også til at bygda klarte seg bedre enn de kommunene med ensidig næringsgrunnlag.⁷⁶ På tross av de økonomiske vanskene klarte kommunen å holde det mer eller mindre gående til inn på 30-tallet. Men i 1933-34 fikk kommunen store vansker med å oppfylle sine økonomiske forpliktelser, og ble nødt til å be om en gjeldsordning med kreditorene sine som var klar i 1936.⁷⁷

⁶⁸ Bergh mfl., *Norge fra u-land til i-land*, 17-18; Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 465-6.

⁶⁹ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 465-66.

⁷⁰ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 467.

⁷¹ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 464; 467; Næss mfl., *Folkestyre i bygd og by*, 158-9; 174.

⁷² Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 467.

⁷³ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 464; 467; Næss mfl., *Folkestyre i bygd og by*, 158-9; 174.

⁷⁴ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 467.

⁷⁵ Næss mfl., *Folkestyre i bygd og by*, 175-7.

⁷⁶ Næss mfl., *Folkestyre i bygd og by*, 175-7.

⁷⁷ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 465.

Massearbeidsløsheten i perioden

Et av de definerende trekkene ved mellomkrigstiden var massearbeidsløsheten som en følge av de økonomiske nedgangstidene.⁷⁸ I tillegg var tilveksten av ny arbeidskraft særlig stor i denne perioden.⁷⁹ Hvor stor del av den norske befolkningen i yrkesaktiv alder som var uten arbeid til enhver tid, finnes det ingen pålitelige opplysninger om da man mangler fullstendig kildemateriale på området.⁸⁰ Tallanslagene for 1933 varierer for eksempel fra cirka 100 000 til nesten 400 000 for hele landet, mens enkelte hevder at det ikke er mulig å tallfeste ledigheten i denne perioden med rimelig grad av sikkerhet.⁸¹ Den offisielle og mest anvendte arbeidsløshetsstatistikken som også er gjengitt i Norges offisielle statistikk, viser en nasjonal ledighet på mellom 15 og 30 prosent de fleste år i perioden 1921 og 1939.⁸² Oppgavene fra fagbevegelsen gikk ut på at hver sjette fagorganiserte arbeider var ledig i 1921, hver fjerde i 1927 og hver tredje i 1933.⁸³ Den mest brukte både norske og internasjonale arbeidsløshetsstatistikken for mellomkrigstiden bygger på oppgaver fra fagforeninger og spesielle forsikringskasser for arbeidere.⁸⁴ De viser at arbeidsledigheten nasjonalt steg fra 2 % i 1920 til 17 % i 1921, og hadde gjennom resten av mellomkrigstiden stort sett tosifret prosentandel arbeidsledighet.⁸⁵ Uavhengig av ulikheter i tallanslagene er en vanlig oppfatning både i Norge og i utlandet er at arbeidsledigheten verken før eller senere har vært så høy.⁸⁶ Og det kommer også tydelig frem fra kildematerialet at dette var en av tidens store bekymringer også i Eidsvoll.

Stopp, nedleggelse og permitteringer i fabrikkene langs Andelva ga store utslag på ledighetstallene.⁸⁷ Allerede i januar 1921 meldte Eidsvoll Blad om de første nedstengningene av de store fabrikkene i Bønsdalen langs Andelva.⁸⁸ Det var sjelden alle Mathiesens fabrikker gikk for fullt samtidig i perioden.⁸⁹ Spesielt arbeidertettstedene på Nygård, Råholt og Fuglerudteiet ble preget av arbeidsledigheten.⁹⁰ Om man også tar arbeidernes familier i betraktning, fikk nedstengningene ved fabrikkene vidtrekkende konsekvenser i lokal sammenheng.

⁷⁸ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 325; Stugu, *Norsk historie etter 1905*, 63.

⁷⁹ Bergh mfl., *Norge fra u-land til i-land*, 19.

⁸⁰ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 325; Wickstrøm, *Arbeidsledigheten i Porsgrunn*, 19.

⁸¹ Wickstrøm, *Arbeidsledigheten i Porsgrunn*, 66.

⁸² Grytten, *Arbeidsledigheten i Norge*, 13; Stugu, *Norsk historie etter 1905*, 63.

⁸³ Stugu, *Norsk historie etter 1905*, 66.

⁸⁴ Grytten, *Arbeidsledigheten i Norge*, 13.

⁸⁵ Bergh mfl., *Norge fra u-land til i-land*, 17-18.

⁸⁶ Grytten, *Arbeidsledigheten i Norge*, 13; Stugu, *Norsk historie etter 1905*, 63.

⁸⁷ Eidsvoll Blad, «Arbeidsledigheten i Eidsvoll». 31.01.1921; Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 327-8.

⁸⁸ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 464.

⁸⁹ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 193.

⁹⁰ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 193; 327-8.

Den store ledigheten skyldtes ikke kun økonomisk krise. Det var også noe sesongavhengig ledighet, som var vanlig. Sagbruksvirksomhet var for eksempel konsentrert til sommeren, og arbeidsstokken ble dermed sterkt redusert om vinteren. I tillegg gjorde rasjonaliseringen både i jordbruket og industrien i mellomkrigstiden at det i noen bransjer ble behov for mindre arbeidskraft.⁹¹

Omfanget av arbeidsledigheten i Eidsvoll

Informasjon om omfanget av arbeidsløsheten i Eidsvoll i mellomkrigstiden kommer først og fremst fra månedlige oversikter fra arbeidsledighetskomiteen i kommunen, og fra 1930 også arbeidskontoret. Disse instansene laget oversikter over arbeidsløse, sysselsatte i nødsarbeid og lignende i perioden fra 1922 til slutten av 30-årene.⁹² Likevel er det vanskelig å få en fullstendig og riktig oversikt ettersom disse rapportene i stor grad bygget på egenmeldinger, og mange arbeidere ikke meldte seg ledige hvis sjansen for arbeidsformidling var lav. Man går derfor ut fra at oversiktene kun har registrert omtrent halvparten av de som reelt var arbeidsledige i perioden. Rapportene er heller ikke helt konsekvente på hvorvidt de inkluderer de ansatt i nødsarbeid eller ikke.⁹³

På grunn av prosjektets omfang forholder jeg meg her til arbeidsledighetstallene som oppgitt i bygdeboka *Eidsvoll bygds historie*.⁹⁴ Arbeidsledighetstallene for 20-årene er basert på tallene oppgitt fra arbeidsledighetskomiteen. Her er tellingene for januar oppgitt som sammenligningsgrunnlag⁹⁵:

	August 1922	Januar 1923	Januar 1924	Januar 1925	Januar 1926	Januar 1928
Arbeidsløse	92	186	49	96	107 (uten nødsarbeidere)	338

I disse tellingene (med unntak av 1926) er de sysselsatt ved nødsarbeid medregnet, og det er kun menn som er registrert som ledige.⁹⁶

⁹¹ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 193.

⁹² Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 327.

⁹³ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 327; 331.

⁹⁴ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 327-9.

⁹⁵ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 329.

⁹⁶ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 329.

I 1930 ble det i tillegg til komiteen opprettet et arbeidskontor i Eidsvoll. De laget oversikter over de arbeidsløse som meldte seg der. I tabellen for 30-årene er april valgt som sammenligningsgrunnlag der hvor det er bevart tellinger fra denne måneden. April var den måneden som det flere år på rad ble registret høyest arbeidsledighet. I de fleste tilfeller er sysselsatte ved nødsarbeid inkludert i tellingene⁹⁷:

	April 1930	April 1931	April 1932	April 1933	April 1934	April 1935	April 1936	Januar 1937	Mars 1938	Desember 1939	Mars 1940
Arbeidssøkere	120	176	255	256	252	359	342	249	268	139	266

I 1937 og 1938 ble det gjort grundigere tellinger av de arbeidsledige ute i de enkelte kretsene i bygda. Denne viser langt høyere ledighetstall enn det som oppgis av arbeidsledighetskomiteen og arbeidskontoret, og gir trolig et mer realistisk bilde av situasjonen i perioden, da den ikke hviler på egenmelding⁹⁸:

	Helt ledige menn	Delvis ledige menn	Ledige kvinner	Personer som de ledige forsørger	Ledige og forsør- gede personer i alt
Ledige 1937	485	255	75	988	1803
Ledige 1938	448	483	-	1212	2143

Denne tellingen inkluderer også et viktig aspekt når man snakker om omfanget av arbeidsledigheten: antallet mennesker som var avhengige av den arbeidende sin inntekt, og som også ble påvirket av oppsigelsene.

⁹⁷ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 329.

⁹⁸ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 330-1.

2.3. Nødsarbeidet som avhjelpingstiltak

Nødsarbeidet skulle ikke være en konkurrent til det ordinære arbeidsliv, og det var derfor en vanlig oppfatning blant tidens økonomer at arbeidet skulle være «uproduktivt». Med dette menes arbeid det ikke ville lønne seg for det private næringsliv å ta fatt på.⁹⁹ Likevel var det som regel nødvendig arbeid som ble utført på denne måten. Dette kunne være veiarbeid, bygging av broer, arbeid på jernbaneanlegg og havneanlegg, steinplukking, skogsarbeid, jorddyrking og lignende.¹⁰⁰ Kommunen fikk på denne måten utført nyttig og nødvendig arbeid, men potensielt på et noe tidligere tidspunkt enn det ellers ville ha blitt gjort.¹⁰¹

I Eidsvoll var nødsarbeid i all hovedsak veiarbeid. Herredstyret bevilget da penger til arbeid på et bestemt veiprojekt, og nødsarbeidet foregikk kun så lenge bevilgningen rakk.¹⁰² Veiarbeid var av de vanligste typene nødsarbeid, og det var ikke uvanlig at kommuner samarbeidet om å sette i gang veiprojekter som nødsarbeid.¹⁰³

Det ble mange prosjekter for arbeidsløse i Eidsvoll i løpet av de 20 årene det her er snakk om, derfor vil her kun nevnes noen eksempler. I og med at det ville vært for omfattende å gjennomgå kommunens protokoller med tanke på prosjektets omfang, baserer jeg meg her på de som er gjengitt i bygdeboka. I februar 1922 var 23 arbeidere sysselsatt ved nødsarbeid på veianlegget Eidsvoll-Nord Odal. Dette var et samarbeidsprosjekt mellom Eidsvoll og Nord Odal kommune, men byggingen foregikk etappevis gjennom hele mellomkrigstiden. I februar 1924 var kun 3 arbeidere sysselsatt på samme måten, på veien Eidsvoll – Strand. I februar 1926 var 95 mann sysselsatt i nødsarbeid uten at arbeidsplassen blir spesifisert. I 1920-årene var Morskogvegen som gikk fra Langset til grensen mot Hedmark, det prosjektet som sysselsatt flest arbeidsledige. Prosjektet var drevet av staten, og var tema for omfattende diskusjon i lokalavisene.¹⁰⁴ Pengemangel gjorde at flere av disse prosjektene trakk ut i tid.¹⁰⁵

Til sammen ble det bygget 41 km ny vei i Eidsvoll i mellomkrigstiden, der både fylke, kommune og stat var involvert i tillegg. Dette kom i tillegg til at mange av veiprojektene var utbedringsprosjekter, sånn som for eksempel Morskogvegen, og derfor ikke tilsvarer et tillegg i veilengde.¹⁰⁶

⁹⁹ Johansson, *Fra sosialpolitikk til krisepolitikk*, 51.

¹⁰⁰ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 332; Kjeldstadli, *Et splittet samfunn 1905-1935*, 259; Vikanes, *Odda og Stokken i krise*, 19.

¹⁰¹ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 332; Wickstrøm, *Arbeidsledigheten i Porsgrunn i mellomkrigstiden*, 128.

¹⁰² Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 334.

¹⁰³ Vikanes, *Odda og Stokken i krise*, 37; Wickstrøm, *Arbeidsledigheten i Porsgrunn i mellomkrigstiden*, 65.

¹⁰⁴ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 334-335.

¹⁰⁵ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 231.

¹⁰⁶ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 220.

I tillegg til veiprosjekter ble det også satt i gang nødsarbeid i form av blant annet bygging av annen infrastruktur, slik som for eksempel broer. Sundbroa som knytter østsiden og vestsiden av bygda sammen ble blant annet nybygget etter brann som nødsarbeid. En måte mer nødsarbeid ble opprettet på var ved at man gikk tilbake fra mekanisert til manuelt arbeid. Det er for eksempel flere eksempler som dukker opp i kildematerialet på at man setter arbeidsledige til håndpukking av stein istedenfor maskinpukking.¹⁰⁷

Stat, fylke og kommune i samarbeid

Det meste av nødsarbeidet ble utført i kommunal regi.¹⁰⁸ For finansiering av arbeidet fantes det fire ulike former i mellomkrigstiden: 1) Rent statlig, 2) rent kommunalt, 3) kommunalt med statlig lån, 4) kommunalt og/eller privat med statlig støtte. Sistnevnte finansieringsordning var den vanligste.¹⁰⁹ I det tilfelle at staten ga kommunene økonomisk støtte, stiltes det en del forutsetninger for dette.¹¹⁰

Når veimyndighetene sto for anleggsarbeidet ble det gitt statsbidrag til en del av nødsarbeidernes lønn mens kommunen betalte resten. Statens vilkår for dette bidraget var et tak på den totale lønna. For eksempel var retningslinjene i 1921 at staten bidro med 2 kroner per dagsverk for nødsarbeid som kommuner og fylkeskommuner satte i gang. Betingelsen var at dagslønna normalt ikke oversteg 12 kroner. Dette ble senere justert nedover slik at det i 1926 var et lønnstak på 8 kroner dagen.¹¹¹

Ansvarlig for å drive arbeidsformidling var først arbeidsledighetskomiteen. De forsøkte å ha oversikt over de arbeidsledige til enhver tid og kom med forslag til tiltak overfor kommunen og andre myndigheter. Denne oppgaven ble etter hvert tatt over av arbeidskontoret som ble opprettet i Eidsvoll i 1930 ved statlig vedtak. Målet med dette var å drive mer effektiv arbeidsformidling. Arbeidskontorets oppgave var å få personer uten jobb tilbake i arbeid på en eller annen måte. De fikk også hovedansvaret for å kontrollere nødsarbeid.¹¹²

¹⁰⁷ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 334.

¹⁰⁸ Johansson, *Fra sosialpolitikk til krisepolitikk*, 53; Wickstrøm, *Arbeidsledigheten i Porsgrunn i mellomkrigstiden*, 127.

¹⁰⁹ Grytten, *Arbeidsledigheten i Norge i internasjonalt perspektiv*, 110-111.

¹¹⁰ Johansson, *Fra sosialpolitikk til krisepolitikk*, 52; Wickstrøm, *Arbeidsledigheten i Porsgrunn i mellomkrigstiden*, 127.

¹¹¹ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 333.

¹¹² Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 326; Vikanes, *Odda og Stokken i krise*, 19.

Flere arbeidsledige – mindre nødsarbeid

Antall arbeidsledige som ble sysselsatt gjennom nødsarbeid varierte i mellomkrigsårene, men selv når nødsarbeidet tok seg opp forble det forholdsvis lite i omfang.¹¹³ Arbeidsløshetsstatistikken er svært mangelfull for hele perioden, og i enda større grad gjelder dette opplysninger om nødsarbeidets omfang.¹¹⁴ Tendensen var at satsingen på nødsarbeid ble mindre mot slutten av 20-tallet, helt til arbeidsledigheten gjorde et voldsomt sprang igjen på 1930-tallet da den internasjonale storkrisen rammet Norge.¹¹⁵ Dette var delvis grunnet kommunens svingende økonomi, varierende arbeidsledighet og dermed også varierende behov for nødsarbeid og ikke minst det at den økonomiske nedgangstiden viste seg å være lenge. Derfor, til tross for stigende tendens av arbeidsledige etter 1930, er det tilsynelatende generelt motsatt tendens i menn ansatt i nødsarbeid.¹¹⁶

¹¹³ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 335; Wickstrøm, *Arbeidsledigheten i Porsgrunn i mellomkrigstiden*, 128.

¹¹⁴ Johansson, *Fra sosialpolitikk til krisepolitikk*, 54.

¹¹⁵ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 335; Hansen, *Arbeiderpartiet og krisepolitikken i mellomkrigsårene*, 338; Johansson, *Fra sosialpolitikk til krisepolitikk*, 55.

¹¹⁶ Wickstrøm, *Arbeidsledigheten i Porsgrunn i mellomkrigstiden*, 128.

Kapittel 3: Diskusjonene i avisene og kommunestyret

For å belyse hva diskusjonene rundt nødsarbeidet i mellomkrigstiden omhandlet har jeg ut fra kildematerialet hentet ut fem tematiske hovedlinjer, som oppgaven vil bli strukturert etter. Disse vil på ulik måte kunne vise noen av de sentrale meningsforskjellene i forbindelse med nødsarbeidet og hvordan tiltaket var tema for debatt på ulike måter. Disse tematiske hovedlinjene er som følger: 1) Hvilket omfang tiltaket skulle ha, 2) alternativer til nødsarbeidet, 3) hvem som skulle prioriteres til arbeidet, 4) hva som skulle utbetales i lønn til nødsarbeiderne, og til slutt 5) hvorvidt de hadde rett på ferie. Innenfor hvert av disse temaene vil jeg gi et omriss av hva diskusjonene omhandlet, og drøfte meningsforskjellene som fremkommer gjennom debatten. De to nivåene, diskusjonen i kommunestyret og avisdiskusjonen, vil behandles vekselvis innenfor disse rammene, da argumentasjonen tidvis går over i hverandre. Fokus i kapittelet vil være på de ulike holdningene som preget debatten, og eventuelle vedtak blir derfor mindre relevant i denne sammenheng.

3.1. Nødsarbeidets omfang

Et grunnleggende spørsmål i diskursen rundt nødsarbeidet var hvilket omfang tiltaket skulle ha. I dette lå spørsmål om hvor mye nødsarbeid som skulle settes i gang og hvor mye det var behov for. Og hvem var det som først og fremst ønsket nødsarbeid?

Enighet fra start

Ut fra kildematerialet foregikk det tilsynelatende ingen diskusjon i verken kommunestyret eller pressen rundt hvorvidt det skulle settes i gang nødsarbeid som avhjelpingstiltak til å begynne med – i det minste ikke som vi kan se fra lokalpressen. Dette kan tyde på at det var en grunnleggende holdning og forståelse av dette som en selvfølgelig løsning i begynnelsen av krisen, i det minste midlertidig. Staten bidro med betydelige summer til igangsettelse av kommunalt nødsarbeid.¹¹⁷ Det er derfor sannsynlig at dette bidro til den felles forståelsen av at nødsarbeid var et selvfølgelig tiltak. Denne konklusjonen hjelpes også av en diskusjon som gikk parallelt i avisene og kommunestyret gjennom hele mellomkrigstiden om arbeid versus direkte bidrag. Det var bred enighet om at det var bedre å møte arbeidsledigheten med å sette i gang mer arbeid enn ved å gi direkte understøttelse.¹¹⁸ Avisredaksjonen i *Eidsvoll Blad* skrev «Det vil antagelig

¹¹⁷ Eidsvoll Blad, 12.11.1920.

¹¹⁸ Eidsiva, 20.12.1921; Eidsvoll Blad, 21.12.1921.

være enighet om at bidrag er en lite tiltalende måte å hjelpe de arbeidsløse på. Det er ganske sikkert også den form som de arbeidsløse sist ønsker (..).¹¹⁹ Denne problematikken ble stadig tatt opp i mellomkrigstiden. «La de arbeidsløse få arbeide» skrev *Eidsvoll Arbeiderblad* i 1929, og fortsatte «ved dette reddes den arbeidsløse fra å bli lasaron».¹²⁰ At kommunen satte i gang arbeid for å sysselsette de arbeidsløse virker med andre ord som at hadde bred støtte gjennom mellomkrigstiden. Talende mot denne konklusjonen er det faktum at det likevel var betydelige midler som ble bevilget av kommunestyret til å gi arbeidsledige direkte økonomisk understøttelse istedenfor nødsarbeid. Men tilsynelatende var dette et spørsmål om manglende evne fra kommunens side til å igangsette arbeid raskt nok, i forhold til antall arbeidsledige.¹²¹ En tabell av historiker Gunnar Ousland over utviklingen av nødsarbeider i Norge viser at det på nasjonal basis var 2000 nødsarbeidere i begynnelsen av 1921, mens det i begynnelsen av 1922 var over ti ganger så mange, mellom 21 000 - 22 000. Tabellen gir en indikasjon på at det nasjonalt, i likhet med i Eidsvoll, tok en stund før nødsarbeidet kom ordentlig i gang.¹²² Ut fra diskusjonen var det altså enighet rundt prinsippet om at arbeid var det beste, men i de tilfeller der det ikke kunne sikres, var direkte økonomiske bidrag helt nødvendig.¹²³ Så man kan i det minste få inntrykk av at nødsarbeid satt opp mot såkalt fattighjelp i form av økonomisk bidrag, var å foretrekke.

Fra veibygging til steinpukking

Å sette i gang nødsarbeid krevde dog at man hadde arbeid som kunne utføres. I kommunestyret pågikk det derfor en diskusjon rundt hva som skulle være nødsarbeid. Slik det fremstår av denne tyder det på at behovet for sysselsetting, i hvert fall på begynnelsen av 20-årene, kan ha sammenfalt godt med behovet for å utbedre og bygge ny infrastruktur. Eksempelvis brant den gamle Sundbroen i 1921, og behovet for ny bro ble derfor akutt.¹²⁴ Et insentiv for å fremskynde byggingen av ny bro var at deler av arbeidet kunne bli satt i gang som nødsarbeid.¹²⁵ Man fikk da også bidrag fra staten for å sette i gang byggingen.¹²⁶ Veianlegget Morskogveien var det enkeltprosjektet som sysselsatte flest arbeidsledige i løpet av 1920-årene.¹²⁷ Det kan virke som at

¹¹⁹ Eidsvoll Blad, 30.11.1921.

¹²⁰ Eidsvoll Arbeiderblad, 18.10.1929.

¹²¹ Eidsiva, 20.12.1921; Eidsvoll Blad, 21.12.1921.

¹²² Ousland, *De store kamp-åra 1921-1931*, 199.

¹²³ Eidsiva, 20.12.1921; Eidsvoll Arbeiderblad, 30.05.1939; 06.06.1939; Eidsvoll Blad, 21.12.1921; 31.05.1939.

¹²⁴ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 226-27.

¹²⁵ Eidsiva, 22.07.1921.

¹²⁶ Eidsiva, 20.12.1921.

¹²⁷ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 334.

arbeidsledigheten på Morskogen var særlig stor. Men det var også et stort behov for at det ble gjennomført arbeid på veien. I Eidsvoll kommunestyre ble det i februar 1923 henstilt for å snarest mulig få i gang arbeidet på «den redselsfulle Morskogvei». Veien ble betegnet som livsfarlig ettersom den var i så dårlig stand at «fjeldet stikker opp i den ene bakke etter den andre».¹²⁸ Taleren ba inntrengende om at arbeidet på denne veien skulle bli satt i gang på disse verste partiene så snart det lot seg gjøre, «for eksempel som nødsarbeid».¹²⁹ Denne tankegangen om nødsarbeidets reelle nytteverdi og doble funksjon ved å både fungere til å avhjelpe den store arbeidsledigheten, og samtidig til å få gjennomført svært nødvendig arbeid verbaliseres også av avisredaksjonen i *Eidsvoll Blad* 30 november 1921 i et rop etter mer nødsarbeid, istedenfor direkte understøttelse:

(..) Her hvor det neppe finnes en bygd som ikke mangler veier og ikke et distrikt som ikke har et eller annet jernbanekrav. Her hvor det påstås å ligge ventende muligheter snart sagt i hver krok. Det maa finnes en form for samarbeide mellem staten og kommunerne innbyrdes, således at ingen kommune behøver at utbetale direkte ledighetsbidrag.

Utover i mellomkrigstiden blir det i diskusjonene i kommunestyret rundt nødsarbeidet mindre fokus på det positive utbyttet det bidro med i form av ny infrastruktur, og mer fokus på det akutte behovet for sysselsetting. Et eksempel er veiprojektet Eidsvoll – Nord Odal som var på agendaen fra 1920, før byggingen til slutt kom i gang i 1932. Da man omsider kom fram til en bestemmelse på hvor veien skulle gå i 1931 ble det hevdet å være «av hensyn til påtenkt nødsarbeid».¹³⁰ Dette var fortsatt tilfelle når avisen skrev i etterkant av et kommunestyremøte i 1933 at «talerne var alle enige om at nå måtte enhver gjøre hva de kunne for å få [Odalsveien] bygget ferdig og derved bidra til avhjelp av den store arbeidsledighet».¹³¹ Men innen overgangen til 30-tallet ble det generelt mindre vanlig å bevilge penger til å sette igang nye, større veiprojekter. Det ble isteden mer aktuelt å bevilge penger til nødsarbeidsprosjekter som tok for seg ferdigstilling og vedlikehold av veiene som allerede var bygget, samt til pukking av stein.¹³² Det er altså en tendens til at prosjektenes karakter endrer seg utover perioden, og at behovet for å sette i gang nødsarbeid i større grad utgjør en byrde, som også speiles i diskusjonen.

¹²⁸ Eidsvoll Blad, 14.02.1923.

¹²⁹ Eidsvoll Blad, 14.02.1923.

¹³⁰ Eidsvoll Arbeiderblad, 06.11.1931.

¹³¹ Eidsvoll Arbeiderblad, 07.02.1933.

¹³² Eidsiva, 22.03.1927; 06.12.1927; 29.01.1929; Eidsvoll Arbeiderblad, 06.12.1927; 01.03.1932; Eidsvoll Blad, 05.12.1927; 04.02.1931.

Ingen vei uten penger

På tross av holdningen om arbeid over direkte støtte, forble det et problem at det ikke ble satt i gang nok nødsarbeid til å sysselsette alle arbeidsløse til enhver tid. Kommunens økonomiske situasjon ble trukket inn som et tydelig argument for hvorfor det ikke kunne settes i gang ytterligere nødsarbeid. Dette blir et tydeligere tema i diskusjonene i herredstyret fra 1924. Da var Høyre-ordfører Anders Venger tydelig på at man ikke kunne fremskynde mer veiarbeid for nødsarbeid, slik det var blitt gjort tidligere. Det hadde ikke kommunen råd til. «Det er da en grei sak at vi ikke bygger veier uten penger».¹³³ Over de neste tre årene var kommunens dårlige økonomiske stilling stadig et tema i herredstyrets diskusjoner og et argument mot mer nødsarbeid.¹³⁴ Kommunen fortsatte å finansiere en viss andel nødsarbeid, men dette var først og fremst vedlikeholdsprosjekter, og hvor mye som kunne settes i gang var begrenset: «(..) Det er en trist foreteelse dette med arbeidsledigheten, men jeg tror det er over kommunens evne å holde en større arbeidsstokk gående», uttrykte Ordfører Venger i 1925.¹³⁵

Politisk splittelse om bevilgninger til nødsarbeidet

I motsetning til begynnelsen av 1920-tallet, da det rådet forholdsvis enighet rundt kommune- styrets bevilgninger til nødsarbeidet, tydeliggjøres det i andre halvdel av tiåret større politisk polarisering i avisene. Dette kommer først og fremst frem gjennom meningsyttringer og parti- program publisert i avisene. Den 23 juli 1926 ble det publisert en lengre artikkel i *Eidsvoll Blad* med overskriften «Bondepartiets kamp mot nødsarbeidets farlige virkninger». Sysselsettings- tiltaket ble av partiet beskrevet som «en kriseanstaltning som det nesten er umulig å få bukt med». De kritiserte de stadig økende bevilgningene til nødsarbeidet, og at de nødsarbeidende tilsynelatende flere steder hadde oppnådd bedre kår enn folk i flere andre bransjer.¹³⁶ Bonde- partiet gjorde seg til de skarpeste motstanderne av nødsarbeidspolitikken ved å stemme ned enhver bevilgning til tiltaket¹³⁷ og med uttalelser som «vi må skjære bort den utvekst som nøds- arbeidet er».¹³⁸ Denne holdningen ble videreført i Bondepartiets partiprogram fra 1930 der de talte for en hurtig avvikling av nødsarbeidet og en reduksjon av forsorgsutgiftene ved streng kontroll på hvem som hadde virkelig behov for støtte.¹³⁹ Partiets kriseprogram av 1934 inne- holdt en viss moderasjon av tidligere uttalelser ved at det talte for å «ikke vesentlig øke de

¹³³ Eidsiva, 28.10.1924.

¹³⁴ Eidsiva, 07.10.1927; Eidsvoll Blad, 29.10.1924;18.03.1925; 21.06.1926.

¹³⁵ Eidsvoll Blad, 18.03.1925.

¹³⁶ Eidsvoll Blad, 23.07.1926.

¹³⁷ Eidsvoll Arbeiderblad, 28.06.1927.

¹³⁸ Eidsvoll Arbeiderblad, 08.07.1927.

¹³⁹ Eidsvoll Blad, 06.08.1930.

nåværende bevilgninger til almindelig nødsarbeid». ¹⁴⁰ De ønsket heller en avhjelpingspolitikk der den offentlige støtten ble benyttet til tiltak som la grunnlag for varig og produktivt arbeid, slik som i jord- og skogbruket. ¹⁴¹

På motsatt side av spekteret befant Arbeiderpartiet og arbeiderbevegelsen seg, som naturlig nok gjorde seg til arbeiderens forkjempere ved å tale for at det ble igangsatt stadig mer arbeid for å sysselsette de arbeidsledige. Helst ønsket de en avskaffelse av det dårlig betalte nødsarbeidet, og ville isteden erstatte det med ordinært arbeid til tarifflønn. Mens Bondepartiet stemte mot bevilgninger til nødsarbeid i det hele tatt, stemte Arbeiderpartiet generelt for en økning i bevilgningene på nasjonal basis for å løse arbeidsledighetsproblemet. ¹⁴² Både *Eidsvoll Blad* og *Eidsiva* er tydelige i kritikken av denne linjen. Kritikken gikk blant annet ut på at denne politikken ville gjøre nødsarbeid så attraktivt og lønnsomt at det ville trekke folk fra produktiv virksomhet. ¹⁴³ Videre ble politikk som fremmet økt pengebruk i økonomisk krisetid kritisert. ¹⁴⁴ Og til slutt ble det trukket frem eksempler fra Arbeiderparti-styrte kommuner der partiet tilsynelatende ikke evnet å gjennomføre egen politikk. ¹⁴⁵ Som redaksjonen i *Eidsiva* skrev 15. april 1930:

Når som helst en borgerlig styrt kommune ikke har sett seg i stand til å oppfylle alle krav om nødsarbeide og rikelig forsorg – ja da har det norske arbeiderpartis talere og presse aldri funnet annen forklaring på det enn den borgerlige «evneløshet» og det borgerlige «mangel på hjertelag». Nå vender denne holdningen mot dem selv i arbeiderstyrte kommuner. ¹⁴⁶

Generelt handlet kritikken om at politikken ikke var bærekraftig eller realistisk gjennomførbar.

Hos de borgerlige partiene Høyre og Frisinnede Venstre hersket en mer restriktiv holdning til videreføring av nødsarbeid fra 1927. ¹⁴⁷ I likhet med Bondepartiet mente de at arbeidsledigheten ikke effektivt kunne bekjempes ved offentlige bevilgninger og nødsarbeid. ¹⁴⁸ Likevel fremmet de ikke en fullstendig avskaffelse, men talte for en ansvarlig økonomisk politikk, sparetiltak og nedskjæringer i bevilgningene til nødsarbeid, dog i noe ulik grad innenfor

¹⁴⁰ Eidsvoll Blad, 17.01.1934.

¹⁴¹ Eidsvoll Blad, 17.01.1934.

¹⁴² Eidsiva, 14.02.1928; Eidsvoll Arbeiderblad, 28.06.27; Eidsvoll Blad, 05.06.1929.

¹⁴³ Eidsiva, 26.07.1927.

¹⁴⁴ Eidsiva, 14.02.1928; Eidsvoll Blad, 03.08.1931.

¹⁴⁵ Eidsiva, 23.11.1928; 02.10.1934; 12.10.1934; Eidsvoll Blad, 26.11.1928.

¹⁴⁶ Eidsiva, 15.04.1930.

¹⁴⁷ Eidsvoll Arbeiderblad, 28.06.1927.

¹⁴⁸ Eidsiva, 11.04.1930.

fraksjonen.¹⁴⁹ De mottok kritikk fra *Eidsvoll Arbeiderblad* for å føre det de kalte «arbeiderfiendtlig politikk».¹⁵⁰

Konklusjon

Hvilket omfang nødsarbeidet skulle ha i Eidsvoll var et grunnleggende tema i diskusjonen rundt tiltaket. Diskusjonen ble i begynnelsen av 20-tallet preget av enighet, både i avisene og i kommunestyret, om at arbeid måtte iverksettes for å avhjelpe arbeidsledigheten. Utover i perioden utviklet det seg til et partipolitisk spørsmål preget av stor splittelse, der særlig Bondepartiet og Arbeiderpartiet utgjorde politiske motpoler. Denne splittelsen preget dog først og fremst diskursen i avisene, mens det var mindre fremtredende i diskusjonene i kommunestyret.

I den delen av diskusjonen i kommunestyret av mer praktisk art rundt hva som skulle settes i gang av nødsarbeid, ser vi en dreining i type arbeid som ble satt i gang fra større vei-prosjekter til stort sett vedlikehold senere i perioden. Muligheten for å gjennomføre et prosjekt som nødsarbeid fungerte i begynnelsen av perioden som et godt insentiv til å få gjennomført prosjektet, mens i slutten av perioden preges diskursen i kommunestyret av kommunens økonomiske vanskeligheter som gjorde det vanskelig å sette i gang omfattende nødsarbeid. Så selv om behovet for arbeid var like stort, om ikke større i slutten av perioden, var det vanskelig å opprettholde omfanget av nødsarbeid.

¹⁴⁹ Eidsiva, 02.07.1929; Eidsvoll Blad, 05.06.1929.

¹⁵⁰ Eidsvoll Arbeiderblad, 19.06.1928.

3.2. Alternative tiltak

Nødsarbeid for å avhjelpe arbeidsledigheten var langt fra et ubestridt tiltak. Kritikk mot nødsarbeidet kom gjerne med følgeargument om hvordan støtte til de arbeidsledige kunne ytes på en måte som gagnet dem og nasjonen bedre. I kommunestyret ble det i 1923 stilt spørsmål ved om det ikke fantes mer heldige løsninger på arbeidsledighetsproblemet.¹⁵¹ Utover dette, uteble diskusjonene rundt eventuelle alternativer til nødsarbeidet slik det ble organisert og gjennomført i Eidsvoll, fra kommunestyret. Det kan derfor se ut som at ikke kommunestyret i Eidsvoll aktivt vurderte andre muligheter enn nødsarbeid, da hovedsakelig i form av diverse veiarbeid, og direkte forsorgsbidrag som tiltak for avhjelping av arbeidsledigheten. Det finnes et par eksempler på at herredstyret bevilget reiselån for at enkeltpersoner kunne utvandre til Canada, men disse forble fåtallige.¹⁵² Hoveddelen av diskusjonen rundt alternativer foregikk isteden som en parallell diskurs i lokalavisene. Fokus her vil derfor være på avisdebatten rundt alternative tiltak. Også denne forholder seg til den tilsynelatende enigheten som rådet i begynnelsen av nedgangsperioden fra 1921. Men fra slutten av 1923 melder det seg flere som stiller spørsmål i avisene ved nødsarbeidet som tiltak. Dette sammenfaller med en nedgang i arbeidsledige i forhold til de foregående årene og kan derfor tyde på at denne diskusjonen dukket opp når krisen ikke var like umiddelbar. Noe senere begynte også virkningen av pari-politikken å gjøre seg gjeldende i en andre økonomisk nedgangstid og flere begynte å innse at arbeidsledighetsproblemet ville bli langvarig og at det ikke nyttet å bare «klatte på nødsarbeid».¹⁵³ Isteden måtte man tenke nytt rundt nødsarbeidet og arbeidsledighetspolitikken.¹⁵⁴

Ikke kapitalfortærende men kapitalskapende

Da krisen viste seg å vedvare oppsto det i avisene en diskusjon om alternative tiltak bedre kunne avhjelpe arbeidsledigheten. I denne diskusjonen ble det særlig lagt vekt på at nødsarbeidet slik det ble gjennomført kun fungerte kapitalfortærende, og ikke bidro til å skape noen ny kapital.¹⁵⁵ Nødsarbeidet ble med andre ord et pengesluk som ikke bidro til verdiskapning eller noen varig avhjelp av arbeidsledigheten, og dermed heller ikke brakte landet noe nærmere en vei ut av den økonomiske krisen og arbeidsledighetsproblemet.¹⁵⁶ Isteden ble kommunene stadig brakt i

¹⁵¹ Eidsiva, 04.05.1923; Eidsvoll Blad, 04.05.1923.

¹⁵² Eidsiva, 17.12.1926; Eidsiva, 22.03.1927; Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 349.

¹⁵³ Eidsiva, 15.12.1925.

¹⁵⁴ Eidsiva, 22.03.1927.

¹⁵⁵ Eidsiva, 18.03.1924.

¹⁵⁶ Eidsvoll Blad, 12.12.1930;18.02.1931.

dypere gjeld. Fokus blant de som kritiserte nødsarbeidet var derfor at man var nødt til å fokusere på arbeidstiltak som kunne bidra til å skape varige verdier og som med tid potensielt kunne virke til å også skape kapital - såkalt produktivt nødsarbeid.¹⁵⁷ Dette kommer til uttrykk i forslag om mer vareproduksjon og småindustri, samt nydyrking og bureising.

Varig verdiskapning ved nydyrking

Nydyrking og bureising ble i mellomkrigstiden sett på som et alternativ til nødsarbeid som også bidro til å skape varige arbeidsplasser.¹⁵⁸ Nydyrking betegner prosessen med å gjøre udyrket mark om til åker, eng eller kulturbeite. Dette kunne være knyttet til allerede eksisterende bruk.¹⁵⁹ Bureising på sin side var prosessen med å rydde og bygge et helt nytt gårdsbruk på et jordområde som før var udyrket.¹⁶⁰

Denne politikken ble ikke gjennomført i Eidsvoll spesifikt, men den ble likevel diskutert omfattende i lokalavisen, gjerne med utgangspunkt i et bureisingsprosjekt som ble gjennomført på Romerike på begynnelsen av 20-tallet. I denne forbindelse ble det oppført 15 nye bruk før prosjektet ble avsluttet i 1924. Prosjektet ble gjennomført av staten som nødsarbeid og brukene ble deretter solgt. Noe av grunnen for at dette prosjektet ble stoppet fra statens side var at det ble kostbart å gjennomføre.¹⁶¹ I *Eidsvoll Blad* den 12 februar 1926 ble det lagt frem et regnskap over hvor mye penger som var blitt anvendt på dette bureisingsprosjektet. Redaksjonen argumenterte for at selv om byggingen av disse nye brukene innebar en betydelig kostnad, tilsvarte det ikke kun et bosted eller prosjektbasert arbeid, men også varig arbeidsplass og eksistensmulighet for en familie.¹⁶² Denne ideen om arbeid av varig verdi virker drivende blant de som argumenterte for mer fokus på jordbruket og for å bevilge penger til nydyrking og bureising. Arbeidet med nybyggingen ville kunne fungere som nødsarbeid mens byggingen pågikk, og når det var ferdig sto man igjen med varige verdier. *Eidsvoll Blad* beskrev det som: «En bevilgning til dette arbeide blir derfor en bevilgning til arbeide, både i dag og i fremtiden».¹⁶³

I denne diskusjonen ble også kostnadene for bureising satt opp mot de svimlende summene som ble benyttet til å sette i gang ordinært nødsarbeid i samme periode, uten at dette nødvendigvis hadde noen varig verdi ettersom nødsarbeid typisk var prosjektbasert og ikke

¹⁵⁷ Eidsvoll Blad, 05.10.1927.

¹⁵⁸ Johansson, *Fra sosialpolitikk til krisepolitikk*, 82.

¹⁵⁹ Bratberg, «Nydyrking».

¹⁶⁰ Bratberg & Christensen, «Bureising».

¹⁶¹ Eidsiva, 08.08.1924; Eidsvoll Blad, 31.08.1921; 27.05.1924; 27.06.1924; 12.02.1926.

¹⁶² Eidsvoll Blad, 12.02.1926.

¹⁶³ Eidsvoll Blad, 14.11.1932.

tilbød arbeid eller inntekt over tid.¹⁶⁴ Nødsarbeidet slik det ofte ble gjennomført bidro heller ikke til å varig avhjelpe arbeidsledigheten. «Arbeidsløsheten er jo fremdeles omtrent uforandret – skal vi da og kan vi da fortsette på dette vis?» skrev *Eidsiva* i 1926.¹⁶⁵ «Men så snart man ber om penger til nydyrking, svares det alltid at statskassen er bundskrapet – vi har ikke råd. Men vi har råd til å fortsette med arbeidsledighetsbidragene». ¹⁶⁶ Det ble argumentert for at ved å investere i nydyrking ville man kunne spare penger ved at tiltakene kunne virke til å avhjelpe arbeidsledigheten over tid. ¹⁶⁷

Blant de som stilte seg tydelig i front for denne typen avhjelpingspolitikk var Bondepartiet. Det er derfor heller ikke overraskende at det er først og fremst *Eidsvoll Blad* som hadde partiaffiliasjon med Bondepartiet, som omtaler nyrydningspolitikken, da dette også var en investering i jordbruket. Stortingsmann Jon Sundby fra Bondepartiet uttalte i et foredrag i Hurdal i 1927 som senere ble gjengitt i *Eidsvoll Blad* at «Vi arbeider for hjelp til selvhjelp, men ikke til ødeleggelse som ved nødsarbeid; dette arbeidet er ikke produktivt og vil ødelegge istedetfor at bygge opp. Det er produktivt byggende arbeide vi må få. Vi kjemper for økonomisk gjenreising». ¹⁶⁸ Denne tanken om at man først og fremst burde satse på «produktivt arbeid» var sentral innen bondelinjen. Sundby gikk så langt som å mene at ved å omdirigere folk til jordbruket ville nødsarbeidet kunne falle helt bort. Dette uttrykkes videre i Bondepartiets partiprogram anno 1930 «Vi ser i en selvstendig og selvhjulpen bonde-og bygdebefolkning som det tryggeste grunnlag for en harmonisk og sund utvikling av samfunnsforholdene og for vår frihet og nasjonale kultur». ¹⁶⁹ Først og fremst måtte produksjonen støttes, og fokus måtte være på tiltak som kunne gi varig sysselsettelse og skape varig verdi. ¹⁷⁰

Fokus på norsk produksjon for inntekt og arbeidsplasser

Av alternativer til nødsarbeidet ble også det å investere i norsk produksjon lagt frem som et motstykke. Dette alternativet er todelt: 1) ved å sette i gang norsk produksjon av varer som ofte ble importert til Norge kunne man skape nye, nødvendige arbeidsplasser, og 2) ved å bevisst prioritere norske varer fremfor utenlandske kunne man bidra til å bevare arbeidsplasser. «Ved at støtte vårt lands produksjon støtter vi derfor først og fremst oss selv. Det er derimot dårlig husholdning å sysselsette utlandets arbeidere og underholde våre egne ved

¹⁶⁴ *Eidsiva*, 10.08.1926; *Eidsvoll Blad*, 06.09.1926.

¹⁶⁵ *Eidsiva*, 10.08.1926.

¹⁶⁶ *Eidsiva*, 10.08.1926.

¹⁶⁷ *Eidsvoll Blad*, 06.07.1928.

¹⁶⁸ *Eidsvoll Blad*, 05.10.1927.

¹⁶⁹ *Eidsvoll Blad*, 06.08.1930.

¹⁷⁰ *Eidsvoll Blad*, 24.08.1931; 17.01.1934.

arbeidsledighetsbidrag.»¹⁷¹ Sitatet fra *Eidsvoll Blad* kommenterer på de store mengdene importvarer nordmenn kjøpte mens man samtidig bevilget hundretalls millioner på nasjonal basis til nødsarbeid og bidrag til folk som hadde mistet jobben i norsk industri.¹⁷² Så i likhet med tanken bak nyrydning og bureising, handlet dette om å investere penger i tiltak som i motsetning til nødsarbeid, kunne ha varig betydning i form av arbeidsplasser over tid. Ved å heller investere i å sette i gang norsk produksjon ble det argumentert for at man kunne løse deler av arbeidsledighetsproblemet. Deler av produksjonen kunne gjennomføres som produktivt nødsarbeid, som i tillegg til å sysselsette arbeidsledige, også produserte varer som igjen kunne gi inntekt. Her ble for eksempel tjærebrenning trukket frem som eksempel.¹⁷³ Andre deler av produksjonen ble foreslått for å gjøre nødsarbeid overflødig, ved å heller skape nye, permanente arbeidsplasser. Noen konkrete eksempler i denne sammenheng var at det ble foreslått å sette i gang produksjon av brensel. Dette forslaget ble særlig fremprovosert av streik i Storbritannia i 1926 som gjorde at man i Norge fikk mangel på brensel.¹⁷⁴ Et annet eksempel var produksjon av norsk vin og sprit.¹⁷⁵ Dette ble trukket frem som varer en i Norge hadde forutsetninger til å produsere, slik at man ikke trengte å importere. Denne typen produksjon kunne dermed bidra til både arbeidsplasser og inntekt. I dette ble det også satt noen krav til den norske forbrukeren om å foretrekke norske varer og på den måten bidra til å sysselsette norske arbeidere, og forhindre at stadig flere bedrifter måtte redusere driften.¹⁷⁶

Konklusjon

I diskusjonen rundt nødsarbeidet ble det også diskutert om eventuelle alternative tiltak bedre kunne avhjelpe arbeidsledigheten enn nødsarbeidet slik det ofte ble gjennomført i form av prosjektbasert veiarbeid. Muligheten for alternative tiltak og løsninger på arbeidsledighetsproblemet ble lite diskutert i kommunestyret i Eidsvoll, ut fra avisreferatene. I denne diskusjonen var det heller andre aktører som var mest aktive. Både lesere og avisredaksjon meldte seg inn, men da først og fremst gjennom avisene *Eidsiva* og *Eidsvoll Blad*. Som vi så var særlig *Eidsvoll Blad* aktive i å dekke nyrydning- og bureisingspolitikken. Fokus var på tiltak som kunne skape varig sysselsetting og skape kapital. Det er et poeng at *Eidsvoll Arbeiderblad* i liten grad engasjerer seg i diskusjonen rundt alternative måter å møte arbeidsledighetskrisen enn nødsarbeid.

¹⁷¹ Eidsvoll Blad, 05.01.1923.

¹⁷² Eidsiva, 18.09.1923; Eidsvoll Blad, 05.01.1923; 03.11.1926; 26.01.1927.

¹⁷³ Eidsiva, 10.04.1928; Eidsvoll Blad, 16.03.1928.

¹⁷⁴ Eidsvoll Blad, 03.11.1926.

¹⁷⁵ Eidsiva 01.04.1930.

¹⁷⁶ Eidsvoll Arbeiderblad, 13.01.1931; 05.01.1931; Eidsvoll Blad 05.01.1923.

De kom riktignok ikke på banen før i 1927, men Toril Johansson (1980) argumenterer i sin masteroppgave, med utgangspunkt i Knut Kjeldstadli (1978), for at bonden i større grad enn før ble innlemmet i Arbeiderpartiet fra begynnelsen på 1930-tallet av. Nydyrkingspolitikken var en del av alliansepolitikken frem mot samarbeidsavtalen mellom Arbeiderpartiet og Bondepartiet - kriseforliket i 1935, som ledet til en Arbeiderpartiregjering med støtte fra Bondepartiet.¹⁷⁷ Likevel peker Kjeldstadli på at det innenfor Arbeiderpartiets rekke var en fløy som hadde sitt tyngdepunkt blant «industrialistene» som derfor også var skeptiske til nyrydningspolitikken.¹⁷⁸ Med sine røtter i industrimiljøene i Bønsdalen og Nygård kan det derfor virke som at *Eidsvoll Arbeiderblad* hadde sitt tyngdepunkt hos «industrialistene» og derfor først og fremst fokuserte på bedre betalt nødsarbeid.

¹⁷⁷ Johansson, *Fra sosialpolitikk til krisepolitikk*, 82;90; Kjeldstadli, *Arbeiderpartiet og bøndene 1930-1939*, 267; Tvedt, «Kriseforliket».

¹⁷⁸ Kjeldstadli, *Arbeiderpartiet og bøndene 1930-1939*, 250.

3.3. Hvem skal prioriteres til arbeidet?

Det var sjelden nok nødsarbeid til å sysselsette alle som var arbeidsledige til enhver tid, delvis på grunn av kommunens begrensede økonomi. En del av diskusjonen i forbindelse med nødsarbeidet omhandlet derfor spørsmålet om hvem som skulle prioriteres til dette nødsarbeidet. Her trekkes det frem tre grupper som særlig var gjenstand for diskusjon i denne sammenheng: 1) Familieforsørgere, 2) utenbygds arbeidskraft og utlendinger, som her vil bli behandlet under ett, og 3) ungdom. Kvinner blir ikke nevnt i forbindelse med nødsarbeidet. Ordningen var uansett lite utbredt for kvinner.¹⁷⁹

Familieforsørgere først

I kommunestyret ble familieforsørgere, med den største selvfølgelighet, trukket frem som den gruppen som skulle prioriteres til nødsarbeidet. I kommunestyrediskusjonene rundt nødsarbeidet ble det gjort tydelige distinksjoner mellom ungarer og familieforsørgere, der sistnevnte ble tatt ekstra hensyn til.¹⁸⁰ Dette kommer blant annet frem gjennom en redegjørelse for nødsarbeidet i kommunestyret som ble gjengitt i *Eidsiva* i februar 1922. Lensmannen kunne der fortelle at 198 menn var beskjeftiget i nødsarbeid i Eidsvoll, av totalt 296 ledige. Blant de beskjeftigede var 90 prosent familieforsørgere.¹⁸¹ Videre i møtet ble det så vedtatt at det skulle bli satt i gang mer nødsarbeid slik at man kunne skaffe alle familieforsørgerne arbeid.¹⁸² Hvem de arbeidsledige var, hadde med andre ord også noe å si i diskusjonen om nødsarbeidets omfang. Det viktigste var tilsynelatende å sette i gang nok arbeid til å sysselsette de ledige familieforsørgerne. I kommunestyremøtet i mai 1923 ble det lagt frem klager mot oppsynsmannen for kommunens arbeid. Klagen besto i at oppsynsmannen hadde latt familieforsørgere bli forbigått i ansettelsesprosessen til nødsarbeidet til fordel for ungarer, uten at han kunne navngi hvem som var blitt forbigått.¹⁸³ Klagen peker likevel på rådende oppfatning i kommunestyret om at familieforsørgere skulle prioriteres til arbeid, og i de tilfeller der det ikke skjedde ble det oppfattet som galt.

Denne prioriteringsrekkefølgen ble også trukket frem i spørsmål om lønn og eventuelle fritak fra skatt. Det ble argumentert for at familieforsørgere burde tjene mer for å kunne forsørge

¹⁷⁹ Grytten, *Arbeidsledigheten i Norge i internasjonalt perspektiv*, 113.

¹⁸⁰ Eidsvoll blad, 31.01.1922.

¹⁸¹ Eidsiva, 14.02.1922.

¹⁸² Eidsiva, 14.02.1922.

¹⁸³ Eidsiva, 04.05.1923.

familien sin. I motsetning til ungarer «som ofte bruker pengene til drikk» - de kunne klare seg med mindre.¹⁸⁴

Eidsvollinger til nødsarbeidet i Eidsvoll

Videre ble bruken av utenbygds arbeidskraft gjenstand for diskusjon i forbindelse med nødsarbeidet. Flere ganger ble det klaget over bruken av utenbygds arbeidskraft innad i bygda mens det var arbeidsledige lokalt som ikke var sysselsatt, både på kommunestyremøtene og i form av leserbrev i avisen. Her snakkes det vekselvis om utlendinger spesifikt og om arbeidere fra utenfor Eidsvoll. Disse gruppene ble i all hovedsak behandlet under ett som «arbeidere som ikke tilhører bygden».¹⁸⁵ Klagene kommenterte i stor grad på to forhold: 1) at utenbygds arbeidskraft ble benyttet i nødsarbeid innenfor kommunens grenser fremfor lokal arbeidskraft og 2) at privatpersoner i bygda tilsatte utenbygds arbeidskraft i ordinært arbeid slik at bygdas egne folk ble gjort avhengig av nødsarbeid.

I det første forholdet er det særlig et par tilfeller fra diskusjonene i kommunestyret som er relevant å trekke frem. I et kommunestyremøte i april 1921 ble det redegjort for bygdas arbeidsledighet. I den forbindelse ble det opplyst at det fremdeles var en del ledige i bygda som ikke hadde fått plass i nødsarbeidet.¹⁸⁶ Som svar på dette, kan man se fra referatet at det særlig rådet bekymring for at arbeidere utenbygds-fra tok arbeid fra innenbygds arbeidsledige. De mente praksisen med å ta opp «arbeidere som ikke tilhørte bygden» i det lokale nødsarbeidet, burde settes en stopper for. Da en annen mente at det spesifikt var tatt opp svensker i arbeidet, vekket det særlig harme - «Arbeiderne burde i det minste være norske statsborgere».¹⁸⁷ I tillegg var disse svenskene ungarer, mens lokale familieforsørgere gikk arbeidsledige. Ut fra konteksten kan disse uttalelsene forstås som et løsningsforslag for å få det begrensede nødsarbeidet til å rekke så langt som mulig i å sysselsette bygdas egne arbeidere.¹⁸⁸ Diskusjonene om hvem som skulle prioriteres til nødsarbeidet henger altså sammen med diskusjonen om hvilket omfang nødsarbeidet skulle ha, og hvor mye kommunen kunne bevilge til dette.

Problemstillingen ble særlig gjort gjeldende ved veianlegget Morskogveien. *Eidsvoll Blad* kunne 13 november 1925 fortelle at det var kommet et skriv til Eidsvoll formannskap fra fylkets overingeniør i anledning at staten hadde planer om å gå i gang med ombygging av Morskogveien. Dette anlegget befant seg i Eidsvoll kommune, men ble drevet av veimyndighetene, og

¹⁸⁴ Eidsiva, 31.01.1922; 14.02.1922.

¹⁸⁵ Eidsvoll Blad, 06.04.1921.

¹⁸⁶ Eidsiva, 08.04.1921; Eidsvoll Blad, 06.04.1921.

¹⁸⁷ Eidsiva, 08.04.1921; Eidsvoll Blad, 06.04.1921.

¹⁸⁸ Eidsiva, 08.04.1921; Eidsvoll Blad, 06.04.1921.

kommunen hadde derfor ingen direkte innflytelse på arbeidet.¹⁸⁹ I skrivet kom det også frem at ombyggingen delvis skulle skje for å skaffe beskjeftigelse ved nødsarbeid for arbeidsledige fra blant annet Røros hvor arbeidsledigheten var særlig stor. Denne ombyggingen ville da bli finansiert av staten, muligens med større eller mindre bidrag fra Eidsvoll kommune. Redaksjonen i Eidsvoll Blad spekulerte i at de regnet med at herredstyret ville gå med på dette ettersom ombyggingen var et behov, men de trodde ikke at herredstyret ville gå med på at det skulle importeres arbeidere fra andre kommuner når arbeidsledigheten innen kommunen selv var såpass høy.¹⁹⁰ Ganske riktig ble det i flere kommunestyremøter gjort tema av at importerte, unge Rørosinger ble prioritert foran lokale, arbeidsledige familieforsørgere til nødsarbeidsprosjektet ved Morskogveien.¹⁹¹ Det ble enstemmig vedtatt å sende en henstilling til myndighetene om at familieforsørgere i distriktet måtte få arbeide på veien, som tyder på at det innad i kommunestyret var enighet om at innenbygds arbeidsledige burde prioriteres.¹⁹²

Også lesere engasjerte seg i saken. Noen Rørosinger pekte selv på denne tydelige misnøyen som rådet i bygda mot at Rørosinger ble tatt inn for å arbeide i Eidsvoll, i et avisinnlegg i *Eidsvoll Blad* underskrevet «Nødsarbeidere». Dette var et svar til en lengre meningsutveksling som først hadde blitt publisert i det kommunistiske bladet for Røros, Nordre Østerdalen og Øvre Gauldalen: *Arbeidets ret*, før den var blitt plukket opp og fortsatt i Eidsvolls lokalpresse.¹⁹³ Her skrev en av Rørosingene:

*Hva angår at vi ikke er riktig vel sette her av endel, er heller ikke noe rart, da det er megen arbeidsløshet her også og jeg tror at det ikke er tatt riktig hensyn dertil ved inntakelse av arbeidere ved veien her, og det hadde vel blitt det samme om Eidsvolls folk hadde kommet til Røros også.*¹⁹⁴

Fra kildematerialet får en dermed inntrykk av at diskusjonen i dette tilfellet først og fremst oppsto som en reaksjon på statens virksomhet innenfor kommunens grenser, og ikke som et resultat av ulike perspektiver i saken innad i kommunen. Rørosingene forlot til slutt Morskogen etter at timebetalingen for nødsarbeid ble ytterligere slått ned. Etter at de dro tilbake, ble veiarbeidet fortsatt en tid med folk fra Eidsvoll.¹⁹⁵

Det ble, som nevnt, også lagt frem klager på at privatpersoner i bygda tilsatte utenbygds arbeidskraft i det ordinære arbeidet slik at bygdas egne folk ble gjort avhengige av nødsarbeid.

¹⁸⁹ Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 334.

¹⁹⁰ Eidsvoll Blad, 13.11.1925; 21.06.1926.

¹⁹¹ Eidsvoll Blad, 21.06.1926; 14.07.1926.

¹⁹² Eidsvoll Blad, 14.07.1926.

¹⁹³ *Arbeidets ret*, 06.08.1926.

¹⁹⁴ Eidsvoll Blad, 27.08.1926.

¹⁹⁵ Eidsvoll Blad, 10.08.1927.

Det er flere eksempler på at det ble protestert i harde ordelag mot at det ble ansatt arbeidere utenbygds-fra i ordinært arbeid i Eidsvoll framfor innenbygds arbeidsledige. Flere ganger ble det lagt frem henstillinger fra både avisredaksjoner og fra kommunestyret og arbeidsledighetskomiteen til arbeidsgivere i bygda om å finne arbeidstakere innad i bygda.¹⁹⁶ I referatene fra kommunestyremøtene kan jeg ikke finne noen utsagn som taler for at utenbygds arbeidere ble prioritert for ordinært arbeid i Eidsvoll. Motsvarene dreier seg heller om at det ikke fantes villige arbeidere eller kvalifisert arbeidskraft blant de ledige som kunne ta jobben.¹⁹⁷ Oppsynsmann Johansen, som var ansvarlig for ansettelser ved det lokale nødsarbeidet, uttalte i et leserbrev i *Eidsiva*, i forbindelse med klagene på svenskene som jobbet i nødsarbeidet, at den gang de ble ansatt «var det ikke bra nok for bygdefolk å være veiarbeidere».¹⁹⁸ Argumenter av denne typen – der visse typer arbeid tilsynelatende i perioder har vært under bygdefolks verdighet – dukker gjerne opp som svar på beskyldninger om at ikke lokale arbeidsledige blir prioritert. Rådende holdning virker derfor som at var at så sant det var mulig, skulle lokale arbeidere prioriteres for arbeid, men faktorer som manglende kvalifikasjoner eller manglende villighet blant de arbeidsledige til å ta den jobbet som ble tilbudt, gjorde at dette ikke alltid var mulig å gjennomføre. Dette fremkommer både av referatene fra kommunestyremøtene og fra diskusjonen i avisene.¹⁹⁹ I diskusjonene var det altså tilsynelatende enighet om at Eidsvollinger skulle prioriteres for nødsarbeid i Eidsvoll.

Arbeiderpartiet, ungdommens parti

I at familieforsørgere ble prioritert for nødsarbeid var det naturligvis også noen som ble nedprioritert. Det har allerede blitt nevnt at ordningen generelt ikke gjaldt kvinner. Ungdom og ungarer ble også satt i andre rekke etter familieforsørgere. Dette ble først og fremst tematisert i avisdebatten. Særlig *Eidsvoll Arbeiderblad* gjorde seg til forkjemper for ungdommen i arbeidsledighetsspørsmålet gjennom hyppig omtale. Særlig fra slutten av 20-tallet trakk avisen frem ungdommen som hadde vanskelig for å sikre sysselsetting.²⁰⁰ Store alderskull som kom inn på det allerede hardt pressede arbeidsmarkedet i perioden, gjorde at ungdom ble nødt til å bli boende hjemme lenger enn før ettersom de aldri kom seg ut i arbeid.²⁰¹ I en kommentar til en arbeidsledighetsdebatt på stortinget i juni 1928 under overskriften «Er ungdommens

¹⁹⁶ *Eidsiva*, 04.04.1922; 07.10.1927.

¹⁹⁷ *Eidsiva*, 07.10.1927.

¹⁹⁸ *Eidsiva*, 12.04.1921.

¹⁹⁹ *Eidsiva*, 04.12.1923; 07.10.1927; *Eidsvoll Blad*, 27.04.1927; 12.04.1927.

²⁰⁰ *Eidsiva*, 01.03.1932; *Eidsvoll Arbeiderblad*, 19.06.1928.

²⁰¹ Stugu, *Norsk historie etter 1905*, 70.

dovenskap skyld i arbeidsledigheten?» skrev *Eidsvoll Arbeiderblad* «Vi må virkelig spørre: Hvor i Norges land er ungdommen beskjeftiget i nødsarbeid?». Dette utsagnet kom etter en lengre stortingsdebatt der borgerlig side i sine innlegg påsto at ungdommen forsømte nyttig arbeid fordi de heller ville ha godt betalt nødsarbeid.²⁰² Selv når arbeidet ved Morskogveien ble satt i gang på nytt etter at Rørosingene hadde dratt, denne gangen hovedsakelig ved unggutter fra Oslo, var Arbeiderbladets synspunkt at det var «gledelig å se at det finnes noen som har fått øynene opp for at også ungdommen må ha noe å gjøre». I fremmingen av ungdommens sak ble med andre ord fremmingen av lokal arbeidskraft sekundær. Skribenten mente at det i Eidsvoll hadde vært lite fokus på å skaffe ungdommen arbeid i løpet av krisen. «Vi kan henvende oss til de steder som har med inntegningen av arbeidsfolk å gjøre, men får som regel bare til svar at familieforsørgere først må skaffes arbeide, og dessuten må de ha vante folk.»²⁰³ Skribenten understreket at det selvfølgelig var i sin fulle orden at familieforsørgere måtte skaffes arbeid først, «og intet fornuftig menneske ser surt på det», men at også ungdommen trengte arbeid.²⁰⁴ Dette må med andre ord forstås som et ønske om at det skulle bli satt i gang mer arbeid – ikke kun nok til å sysselsette familieforsørgere, men også til å sysselsette ungdommen. Denne holdningen gjenspeiles også bredere i partiet ved at Arbeiderpartiet kommer med forslag i Eidsvoll kommunestyre i februar 1932 om å henstille til gårdbrukere og skogseiere om å bruke arbeidsløs ungdom innen bygden til nødvendige arbeid, noe som ble enstemmig bifalt i herredstyret. På tross av tilsynelatende enighet blant de folkevalgte om at noe måtte gjøres for ungdommen, viser dette forslaget likevel at ungdom fortsatt ikke ble prioritert til nødsarbeidet, ettersom man tydde til det private for å forsøke å sette dem i arbeid.

Å få ungdommen i arbeid var en del av Arbeiderpartiets politiske plattform nasjonalt i forbindelse med Stortingsvalget i 1934. De møtte motbør fra Høyre i avisen som beskyldte Arbeiderpartiet for å komme med tomme løfter når de påsto at de skulle skaffe plass på arbeidsmarkedet for ungdommen. «Men har de egentlig noen arbeidsplass å by et ungt menneske?»²⁰⁵ Høyremannen bak dette innlegget bestred ikke ungdommens oversette posisjon, men hevdet heller at Arbeiderpartiets stilling som ungdommens parti var lite realistisk gjennomførbar.²⁰⁶

I kommunestyret ble ungdommen gjennom perioden i all hovedsak tematisert som sekundære til familieforsørgere. I 1939 kan en dog få et lite inntrykk av at det hadde skjedd en endring i hvordan kommunestyret forholdt seg til ungdommen, ved at det ble bevilget 5000

²⁰² Eidsvoll Arbeiderblad, 19.06.1928.

²⁰³ Eidsvoll Arbeiderblad, 01.03.1929.

²⁰⁴ Eidsvoll Arbeiderblad, 01.03.1929.

²⁰⁵ Eidsiva, 12.10.1934.

²⁰⁶ Eidsiva, 12.10.1934.

kroner av nødsarbeidsbudsjettet spesifikt til å sysselsette ungdom. Bevilgningen ble begrunnet med at «det er absolutt nødvendig å gjøre noe for ungdommen».²⁰⁷

Konklusjon

Hvem som skulle prioriteres til det begrensede nødsarbeidet var også tema for en viss diskusjon. I denne diskursen var det stor enighet om, og forståelse for, både gjennom diskusjonene i kommunestyret og i avisene, at innenbygds arbeidskraft skulle prioriteres, og da først og fremst familieforsørgere. Innenfor denne tematikken var det i liten grad ulike perspektiver i saken, med unntak av i henhold til ungdommen. Ungdommen ble i liten grad tematisert i kommunestyret gjennom perioden, men ble fra 1928 i større grad trukket frem i diskursen i avisene, da først og fremst av Arbeiderpartiet og arbeiderpressen.

Med tanke på hvem som skulle prioriteres til nødsarbeidet var det stor enighet. Men diskusjoner oppsto når prioriteringsrekken tilsynelatende ikke ble overholdt, og diskusjonen utspilte seg da i stor grad som et forsøk på å redusere behovet for å iverksette mer nødsarbeid. Poenget deres var da gjerne at hvis man hadde sørget for at det kun ble ansatt innenbygds arbeidskraft i arbeid innad i bygda; både i nødsarbeid og i ordinært arbeid – da ville man allerede ha løst deler av ledighetsproblemet. Vi ser dog fra avidiskusjonen at beskyldningene flere ganger var feilaktige.

²⁰⁷ Eidsvoll Arbeiderblad, 30.05.1939.

3.4. Lønn for nødsarbeidet

Hva lønnen for nødsarbeidet skulle være var en av de mer omfattende temaene for diskusjon i denne sammenheng. Lønnen for denne typen arbeid var generelt lavere enn vanlig arbeid, men skulle være nok til at man ikke forkom.²⁰⁸ I denne delen skilles det mellom debatten som foregikk i kommunestyret og som vi får innsikt i gjennom referat publisert i avisene, og avisredaksjonenes egne artikler og leserbrev som de publiserte.

Lønnsspørsmålet splitter kommunestyret

I kommunestyret utviklet det seg en kraftig debatt og steile fronter rundt lønsspørsmålet. De var så delt i spørsmålet at det ikke var uvanlig at avstemningsresultatene i kommunestyremøtene var utilstrekkelige for å komme frem til noen bestemmelser med klart flertall, slik at samme sak gjerne måtte opp til diskusjon gjentatte ganger. Noe banalt kan diskusjonen rundt avlønningen av nødsarbeidet deles inn i to perspektiver: De som talte for en økning og de som talte for måtehold. Denne inndelingen viser seg å i stor grad bunne i partipolitiske spørsmål som jeg vil komme mer inn på etter hvert. Men først vil jeg se nærmere på argumentasjonen på hver side.

En lønn som motiverer

Betalingen for nødsarbeidet lå generelt lavere enn for vanlig arbeid.²⁰⁹ Torill Johansson skriver om nødsarbeidet at det rådet en tanke blant tidens økonomer at det var et vesentlig poeng at lønningene måtte ligge under de ordinære lønnssetningene. Dette var nødvendig for å unngå konkurranse om arbeidskraften.²¹⁰ Dette perspektivet speiles av den fraksjonen i herredstyret som var for måtehold i avlønning av nødsarbeiderne.²¹¹ Det var en bekymring for at hvis lønnen ble lagt høyere enn i andre bransjer i bygda ville det kunne lokke folk fra andre arbeidsgrener til nødsarbeid. Særlig ble lønnsnivået innenfor jordbruket og skogbruket trukket frem i denne sammenheng. I disse bransjene lå lønnsnivået vesentlig lavere enn for eksempel i industrien. Slik at selv om lønnen for en nødsarbeider lå lavere enn den for en industriarbeider, lå den sammenlignet med en jordbruker eller skogsarbeider på snitt, og i perioder også over.²¹² For å unngå

²⁰⁸ Hansen, *Arbeiderpartiet og krisepolitikken i mellomkrigsårene*, 22; Vikanes, *Odda og Stokken i krise*, 19.

²⁰⁹ Hansen, *Arbeiderpartiet og krisepolitikken i mellomkrigsårene*, 22; Vikanes, *Odda og Stokken i krise*, 19.

²¹⁰ Johansson, *Fra sosialpolitikk til krisepolitikk*, 51.

²¹¹ Eidsvoll Blad, 26.02.1926; 01.02.1929.

²¹² Eidsiva, 14.02.1922; 13.02.1923; 20.01.1926; 23.02.1926; 26.02.1926; Eidsvoll Blad, 22.01.1926; 01.02.1929; 01.04.1930.

konkurransen om arbeidskraften ble det derfor argumentert for å ikke legge lønnen høyere enn i disse bransjene.²¹³ Ved å holde lønnen for nødsarbeidet lav håpet man at nødsarbeiderne etter hvert ville søke seg tilbake til ordinært arbeid når sjansen bød seg.²¹⁴ I tråd med oppfatningen blant tidens økonomer argumenterte derfor en del av kommunestyret for en lønn som ville motivere til å søke ordinært arbeid, og som ikke bidro med konkurranse om arbeidskraften i form av flukt fra andre lavt-betalte næringer.

Denne restriktive linjen bunnset også delvis i en grunnleggende bekymring for kommunens økonomi, som trekkes inn som motargument i spørsmålet om heving av lønn. Hvor skulle man ta pengene fra?²¹⁵ Fra andre halvdel av 20-tallet dreies dette økonomiske argumentet fra hvorvidt kommunen har råd til å betale høyere lønninger, til en argumentasjon som dreier seg rundt at det er bedre å kunne sysselsette flere arbeidsledige til en lavere betaling, enn å sysselsette få til høy betaling.²¹⁶ Men essensen i argumentet er likevel det samme: Kommunen burde vise måtehold i lønns spørsmålet.

En lønn til å leve av

Blant de som argumenterte for å heve lønningene, eller eventuelt motsatte seg en videre reduksjon, var hovedargumentet at eksisterende lønn ikke var tilstrekkelig i forhold til leveomkostninger og dermed ikke nok til å leve av.²¹⁷ Det ble hevdet at lønnen for nødsarbeidet var så lav at noen nødsarbeidere likevel var nødt til å søke fattighjelp.²¹⁸ Noen krasse debattanter i herredstyret understreket de lite bærekraftige lønningene ved å referere til det som «dødsarbeid».²¹⁹ For å forsterke dette argumentet ble det også lagt frem forhold som bidro til å gjøre det vanskeligere å få endene til å møtes med lønnen man fikk utbetalt. Disse forholdene inkluderte tilfeller der arbeideren allerede hadde gått arbeidsledig lenge før de fikk tilgang på nødsarbeid slik at de allerede var i stor penge nød. I tillegg ble det trukket frem som et problem hvor lenge det var mellom hver lønnsutbetaling. Derfor er det flere ganger hvor debatten i herredsstyret blir løst ved å tilby hyppigere lønnsutbetalinger, istedenfor å heve lønnen.²²⁰

²¹³ Eidsvoll Blad, 20.01.1926; 26.02.1926.

²¹⁴ Eidsvoll Blad, 20.01.1926; 22.01.1926; 26.02.1926.

²¹⁵ Eidsiva, 14.02.1922; 17.02.1922; 23.02.1926; Eidsvoll Blad, 20.05.1921; 14.02.1923; 29.10.1924.

²¹⁶ Eidsiva, 23.02.1926; 22.03.1927; Eidsvoll Blad, 26.02.1926; 28.11.1928.

²¹⁷ Eidsiva, 14.02.1922; 23.02.1926; Eidsvoll Blad, 15.02.1922; 20.01.1926; 26.02.1926.

²¹⁸ Eidsiva, 08.03.1935; Eidsvoll Blad, 01.02.1929.

²¹⁹ Eidsiva, 23.02.1926; Eidsvoll Blad, 26.02.1926.

²²⁰ Eidsiva, 14.02.1922; 22.01.1926; 23.02.1926; 08.03.1935; Eidsvoll Blad, 15.02.1922; 29.10.1924; 20.01.1926; 26.02.1926; 28.11.1928; 01.02.1929.

Det ble også foreslått å gjøre forskjell på hva familieforsørgere og ungarer tjente.²²¹ Igjen ble familieforsørgere trukket frem som særlig skadelidende.²²² Lønnen var nødt til å rekke lenger for å forsørge en familie enn en enkeltperson, selv om det ble utbetalt forsørgertillegg med lønningene.²²³

Et annet forhold som bidro til å redusere den reelle verdien av lønningene var at nødsarbeidere, i likhet med de ansatt i ordinært arbeide, betalte skatt til kommunen. Dette faktum ble brukt til å underbygge argumentet om at nødsarbeideren umulig kunne leve på de resterende kronene etter at skatten var betalt. Dette ble derfor en betydelig del av denne siden av diskusjonen ved at det gjerne ble foreslått at de i det minste måtte slippe å betale skatt hvis lønnen først skulle være så lav, om det ikke var noen mulighet til å heve lønnen.²²⁴

Staten bestemmer

På tross av stor debatt i kommunestyret, var deres reelle makt begrenset av overordnede bestemmelser som begrenset kommunens handlingsrom i lønsspørsmålet. Som tidligere nevnt var nødsarbeiderne innad i bygda ansatt ved prosjekter som var drevet og finansiert av enten kommunen, staten eller fylket. Det var derfor ikke alle lønnsatser herredstyret hadde reell makt til å endre. Kommunen kunne riktignok sende en henstilling der de ba om at lønnen skulle bli hevet, men dette var lite mer enn et ønske og det var like mye opp til fylket eller staten hvorvidt de innfridde.²²⁵ En kan derfor spekulere i hvor realistisk de som ønsket en lønnsøkning anså egne krav å være. Flere ganger ble kommunens manglende innflytelse i lønsspørsmålet trukket frem som et argument for hvorfor det var nytteløst å diskutere en eventuell økning i lønn.²²⁶ Også kommunens egne anlegg mottok gjerne statstilskudd. I så tilfelle hadde sosialdepartementet rett til å bestemme lønnen, ettersom de betalte deler av den, og ved brudd på departementets bestemmelser, for eksempel ved å heve lønningene, ville kommunen kunne miste tilskuddet i det hele tatt.²²⁷ Taket på lønnen for nødsarbeid som ble subsidiert av staten var per retningslinjene i 1921 at den ikke skulle overstige 12 kroner. Av disse betalte staten 2 kr per dagsverk. I 1922 ble det presisert i Stortinget at lønnen alltid måtte ligge under det som ble betalt for ordinært arbeid i distriktet. Lønnstaket ble dog senere justert ned, slik at i 1926 var det 8 kroner

²²¹ Eidsiva, 14.02.1922.

²²² Eidsvoll Blad, 29.10.1924; 20.01.1926.

²²³ Eidsiva, 14.02.1922.

²²⁴ Eidsiva, 31.01.1922; 14.02.1922; 13.02.1923; 04.05.1923; Eidsvoll Blad, 14.02.1923; 04.05.1923; 29.10.1924.

²²⁵ Eidsvoll Blad, 20.05.1921.

²²⁶ Eidsiva, 14.02.1922; Eidsvoll Blad, 20.05.1921; 15.02.1922.

²²⁷ Eidsiva, 03.10.1922; 17.04.1923.

dagen.²²⁸ Når det da under kommunestyremøter flere ganger ble foreslått å heve lønningene over det de hadde dispensasjon til å gi, kan det tyde på at intensjonen med dette først og fremst var å vise at man talte arbeidernes sak.²²⁹

Likevel, selv om det var bestemmelser og begrensninger knyttet til hvor mye som kunne utbetales i lønn, hadde kommunen i teorien mulighet til å heve lønningene til det som var satt som tak. Men det ble da pekt på fra borgerlig side at det ville være uheldig å heve lønningene, ettersom man da ville oppnå to forskjellige timelønnsseter ettersom forhøyelsen ikke ville gjelde statens anlegg. Og at man burde strebe etter å holde lønningene så like som mulig.²³⁰ Selv om siden som talte for forhøyelse av lønnen ofte argumenterte utenfor eget handlingsrom, tyder dette også på en grunnleggende motvilje til å utbetale høyere lønninger på siden som talte for måtehold, som ikke kun var grunnfestet i kommunens begrensede handlingsrom.

Partipressen tydeliggjør meningsforskjellene

Det virker som at holdningene i lønsspørsmålet i stor grad deler seg langs partilinjer der Arbeiderpartiet generelt fulgte linjen «ordinær lønn for nødsarbeidet» og derfor stemte for en heving av lønnen, mens de borgerlige partiene fulgte en mer restriktiv økonomisk linje og derfor arbeidet for å holde lønnen lav.²³¹ Dette tydeliggjøres i partipressen der debatten rundt lønsspørsmålet i all hovedsak kommer til uttrykk gjennom kritikk av motpartens politikk. Særlig i forbindelse med at Arbeiderpartiet vinner frem, og den borgerlige pressen blir opposisjonspresse.

Borgerlig presse blir opposisjonspresse

Lønsspørsmålet i forbindelse med nødsarbeidet ble lite diskutert i borgerlig presse utover kommunestyreferatene i perioden da de borgerlige partiene satt med flertall i kommunen. Omtalen var kun i *Eidsvoll Blad*, og var forbeholdt en syrlig omtale av streikende nødsarbeidere i 1921, som protesterte mot for lav betaling.²³² Utover dette var det stille fra borgerlig hold frem til kommunestyrevalget i 1925. Da ble det kommentert at «kommunistene og socialpartiet» stilte til valg på plattform om at de ønsket å lønne nødsarbeid etter normaltariff. «Enhver oppfordring for de arbeidsløse til å søke over i normalt produktivt arbeide faller bort» var *Eidsivas*

²²⁸ Eidsiva, 03.10.1922; 23.02.1926; Flyen, *Eidsvoll bygds historie*, 333.

²²⁹ Eidsiva 13.02.1923; 23.02.1926.

²³⁰ Eidsiva, 28.10.1924; 23.02.1926; 01.04.1930; Eidsvoll Blad, 29.10.1924.

²³¹ Eidsiva, 07.02.1928.

²³² Eidsvoll Blad, 13.04.1921; 27.05.1921.

perspektiv i saken, og stilte seg med andre ord bak rådende argument for måtehold i herredstyret.²³³

I det *Eidsiva* og *Eidsvoll Blad* ble opposisjonspresse ser man et skille i diskusjonen rundt lønsspørsmålet fra deres side. De hadde vært kritiske til «den kommunistiske politikk» tidligere, men fra 1926 da Arbeiderpartiet vant valget i Eidsvoll ble det et poeng å peke på partiets manglende gjennomføringsevne og feilslåtte politikk. Redaksjonene argumenterte for at Arbeiderpartiets linje med ordinært lønnet nødsarbeid førte til tomme kommunekasser, høye skatter og at folk forlot praktisk og produktiv virksomhet til fordel for nødsarbeid ettersom det var bedre betalt. For å underbygge argumentasjonen trakk de gjerne frem kommuner som over lengre tid hadde hatt Arbeiderparti-styre som eksempler.²³⁴ I tillegg trakk de frem kommuner der de, på tross av at Arbeiderpartiet satt med flertall, ikke hadde evnet å gjennomføre egen politikk med ordinær lønning av nødsarbeid. På grunn av den økonomiske situasjonen i kommunen og kostnadene for nødsarbeidet hadde man i flere av disse kommunene isteden sett seg nødt å senke lønningene. Med dette sa den borgerlige pressen at det var enkelt å være generøs i opposisjon, men når man selv satt med makta måtte også Arbeiderpartiet vise ansvarlighet.²³⁵ Som *Eidsvoll Blad* skrev 24. september 1928: «Det blir ikke stor plass for hjertelag når kommunen er kjørt konkurs».²³⁶

Eidsvoll Blad og *Eidsiva* er forholdsvis like i kritikken av Arbeiderpartiets politikk som en som krever for mye i skatt og bevilger for mye penger – blant annet til nødsarbeidslønninger. Men implikasjonene for avisene er ulike. *Eidsvoll Blad* pekte på Bondepartiet som løsningen²³⁷, mens *Eidsiva* pekte på Høyre og Frisinnede Venstre.²³⁸

Arbeiderpressen

Arbeiderpressen gjør seg først gjeldende i debatten etter at Arbeiderpartiet hadde vunnet makten i Eidsvoll kommune i og med at *Eidsvoll Arbeiderblad* ikke ble etablert før i 1927. Derfor rettes kritikken i arbeiderbladet seg først og fremst mot den borgerlige regjeringen, som de beskyldte for å drive «lønstryk-politikk», der lønningene stadig ble kuttet.²³⁹ I tillegg, hvis Arbeiderpartiet forsøkte å utfordre regjeringens bestemmelser i kommunepolitikken, ble

²³³ *Eidsiva*, 20.10.1925.

²³⁴ *Eidsiva*, 26.07.1927; 25.07.1930; 02.10.1934; *Eidsvoll Blad*, 03.08.1931.

²³⁵ *Eidsiva*, 23.09.1927; 07.10.1927; 21.02.1928; *Eidsvoll Blad*, 24.09.1928; 26.11.1928.

²³⁶ *Eidsvoll Blad*, 24.09.1928.

²³⁷ *Eidsvoll Blad*, 23.07.1926; 22.09.1933.

²³⁸ *Eidsiva*, 20.10.1925.

²³⁹ *Eidsvoll Arbeiderblad*, 25.02.1927; 01.11.1928; 18.03.1932.

vedtaket innanket til departementet, som da ga de borgerlige partiene medhold.²⁴⁰ Arbeiderbladet argumenterte derfor for at det var umulig å få bedret lønnsforholdene så lenge de borgerlig hadde flertall i regjering.

Konklusjon

Diskusjonen rundt hva lønnen for nødsarbeidet skulle være er preget av partipolitisk splittelse som tydelig bunnet i politisk plattform. I kommunestyret argumenterte Arbeiderpartiet og arbeiderbevegelsen for en økning i lønn, mens borgerlig side argumenterte for økonomisk måtehold. Partipressen deltes etter de samme linjene, som særlig ble gjort tydelig når de borgerlige havnet i opposisjon.

²⁴⁰ Eidsvoll Arbeiderblad, 09.09.1927.

3.5. Ferie

Nødsarbeidernes eventuelle rettigheter ble også tematisert, særlig gjennom en debatt om hvorvidt nødsarbeiderne skulle ha rett på ferie. Dette spørsmålet var gjenstand for aktiv behandling og diskusjon i et begrenset tidsrom mellom 1923 og 1927. Tidsvinduet i seg selv kan tyde på at dette var en sak som kom på bordet først etter at nødsarbeidet var godt etablert og det var utsikter for at perioden der nødsarbeidet var sentralt ville kunne vare over en lengre periode. En mulig forklaring på at det ikke lenger diskuteres etter 1927 kan være at en tilfredsstillende ordning kom på plass etter at Arbeiderpartiet kom til makta.

Temaet behandles først og fremst i kommunestyret, med lite omtale i avisene ellers. Kildematerialet er samlet rundt tre runder i kommunestyret der nødsarbeiderne søker til kommunen om ferie og saken diskuteres gjennom flere møter på grunn av manglende enighet. Utover kommunestyreferatene, vil det i tillegg bli trukket frem en rekke leserinnlegg fra 1927 som kommenterer på kommunens avgjørelser i saken.

Arbeidsgodtgjørelse for kvalifiserte nødsarbeidere

Kommunestyret fikk første gang en søknad fra nødsarbeiderne om 14 dagers ferie i juli 1923.²⁴¹ Det ble vedtatt at nødsarbeidere som hadde arbeidet tre måneder kunne velge selv om de ønsket tilleggsbetaling eller ta 12 dagers ferie.²⁴²

I 1923 var det tilsynelatende enighet om at nødsarbeidere, i likhet med andre arbeidere, var berettiget til en eller annen form for godtgjørelse for arbeidet, enten i form av ferie eller penger.²⁴³ En Anton Wenger argumenterte for at nødsarbeiderne ikke hadde noe rettmessig krav på ferie, men dette virker som at var et argument som møtte lite støtte fra resten av kommunestyret.²⁴⁴ Diskusjonen sto derfor først og fremst rundt hvem dette gjaldt og hva denne godtgjørelsen skulle gis i.

I det første spørsmålet sto frontene mellom de som mente at alle arbeidere hadde rett på ferie og de som mente at kun noen arbeidere hadde det. Retten til ferie for ordinære arbeidere gjaldt etter tre måneder sammenhengende arbeid.²⁴⁵ Blant annet ordføreren refererte til denne fortegnelsen om at dem som hadde arbeidet for kommunen i tre måneder sammenhengende hadde rett på ferie.²⁴⁶ I motsvar ble det argumentert for at det for mange nødsarbeidere ikke

²⁴¹ Eidsiva, 10.07.1923; Eidsvoll Blad, 13.07.1923.

²⁴² Eidsiva, 16.10.1923; 04.12.1923; Eidsvoll Blad, 19.10.1923; 05.12.1923.

²⁴³ Eidsiva, 16.10.1923.

²⁴⁴ Eidsiva, 16.10.1923.

²⁴⁵ Eidsvoll Blad, 19.10.1923.

²⁴⁶ Eidsiva, 16.10.1923.

var etter eget ønske at de hadde gått uten arbeide i lengre tid og derfor ikke nådde opp til tre måneders kravet. På grunn av at nødsarbeidet i stor grad var prosjektbasert og av begrenset varighet, og det sjelden var nok nødsarbeid til å sysselsette alle arbeidsledige, viste det seg vanskelig å oppnå dette tremånederskravet for mange nødsarbeidere.²⁴⁷ I tillegg dukket det opp beskyldninger mot oppsynsmannen for arbeidet, for at han var skyld i at arbeidere ikke fikk mulighet til å ha sammenhengende arbeid i tre måneder.²⁴⁸ På dette grunnlaget ble det derfor argumentert for at alle burde få ferie, uavhengig av hvor lenge de hadde hatt sammenhengende arbeid.²⁴⁹

Videre dreide diskusjonen seg rundt om nødsarbeiderne skulle få godtgjørelse i form av ferie eller i form av penger. Det ble foreslått å heller bevilge ekstra lønn til dem som hadde krav på ferie. Ordføreren trodde også at de fleste ville sette like stor pris på dette som på ferie.²⁵⁰ Det ble holdt frem at feriens intensjon var rekreasjon og at nødsarbeiderne som arbeidsledige, ofte ikke manglet ferie, men penger.²⁵¹ Prinsippet om ferie ble da holdt frem som det sentrale.²⁵²

Ingen ferie for de heldige nødsarbeidere

Andre gang saken ble omfattede diskutert var i 1926 og det handlet da om en innskrenkning av ferieordningen. De foregående årene hadde vedtaket fra 1923 blitt videreført tilsynelatende uten videre diskusjon, men i 1926 fremmet ordføreren, da Aksel Bråten, et forslag om åtte dagers ferie med kr 6,40 i feriepengen per dag. Dette var i tråd ved bygdas øvrige arbeidere, som hadde hatt en tilsvarende reduksjon i antall feriedager.²⁵³ Denne gangen ble det også fremmet et forslag om at nødsarbeiderne ikke skulle få innvilget ferie i det hele tatt. I motsetning til første gang diskusjonen var oppe i kommunestyret var ikke dette et unntaks-argument, men heller den rådende oppfatning og til slutt den som endte med å få gjennomslag. Dette tyder på en betydelig endring folkemeningen siden 1923.²⁵⁴

Det rådende motargumentet mot at ferieordningen også skulle gjelde for nødsarbeidere var at det ikke ville være rettferdig at de som hadde vært så heldige å få arbeid også skulle få goder som betalt ferie, når det var så mange som fortsatt sto uten arbeid i bygda.²⁵⁵ Så lenge

²⁴⁷ Eidsvoll Blad, 19.10.1923.

²⁴⁸ Eidsiva, 04.12.1923; Eidsvoll Blad, 05.12.1923; 07.12.1923.

²⁴⁹ Eidsvoll Blad, 19.10.1923.

²⁵⁰ Eidsiva, 16.10.1923.

²⁵¹ Eidsiva, 04.12.1923; Eidsvoll Blad, 05.12.1923; 07.12.1923.

²⁵² Eidsiva, 16.10.1923.

²⁵³ Eidsiva, 21.09.1926.

²⁵⁴ Eidsiva, 21.09.1926; 22.10.1926; Eidsvoll Blad, 22.09.1926.

²⁵⁵ Eidsiva, 21.09.1926; Eidsvoll Blad, 22.09.1926.

man ikke hadde arbeide nok til de arbeidsledige i bygda kunne man heller ikke bevilge feriepengene ble det hevdet. I en forlengelse av dette argumentet ble det foreslått å heller bruke pengene som var tenkt brukt til feriepengene, på å sette i gang mer nødsarbeid, slik at flere skulle kunne komme i arbeid. Denne gangen ble også kommunens økonomiske situasjon trukket inn ved at de nettopp hadde fått avslag på et lån. Det var derfor også et spørsmål om hvor kommunen skulle få pengene til å betale for ferien.²⁵⁶

Også denne gang var det en fraksjon som mente at arbeidernes ferie var et prinsippspørsmål. «(..) Det er ikke bare de på livets solside som trenger ferie. Ferien er en rettighet som arbeiderklassen har tilkjempet seg og som den ikke bør gi slipp på.»²⁵⁷ Som svar på at det ville være urettferdig om noen skulle ha både arbeid og ferie mens andre ikke hadde arbeid engang ble det argumentert for at de arbeidsledige arbeidere som eventuelt skulle være misfornøyde i så fall ikke var klassebevisste.²⁵⁸ På denne siden av diskusjonen var det snakk om et prinsippspørsmål, der ferie ble sett på som en arbeiderrettighet som man hadde kjempet for og som man måtte kjempe for å beholde.

På tross av kraftig motbør ble ferien først vedtatt med et knapt flertall: Ferie i 8 arbeidsdager med kr. 6,40 per dag. Men på grunn av utilstrekkelig flertall (24 mot 23) måtte saken opp på nytt. Denne gangen hadde det blitt gjort utregninger på hvor mye det eventuelt ville koste å gi ferie med feriepengene til de 78 nødsarbeiderne som kvalifiserte. Da det ble klart at det ville koste 4000 kr ble forslaget nedstemt. Det ble sagt: «Vi må stemme ned denne ferielønn til nødsarbeiderne, nå må vi se hvor alvorlig forholdet er med arbeidsløsheten»²⁵⁹ Isteden ble det vedtatt at pengene skulle benyttes til å sette i gang flere veiprosjekter så flere arbeidsledige skulle kunne komme i arbeid.²⁶⁰

Både argumentasjonen og avgjørelsen ble videreført den tredje gangen saken kom opp i kommunestyret som tilsier at dynamikken i kommunestyret og kommunens situasjon hadde endret seg lite fra 1926 til 1927.²⁶¹ Denne gangen kommenterte *Eidsvoll Arbeiderblad* avgjørelsen og stilte seg tydelig negative til vedtaket. Særlig stilte de seg kritiske til de borgerliges påståtte hensyn i avgjørelsen til de som ikke hadde arbeid i det hele tatt: «Deres hjerter fløt rent over i medynk med disse – hjertelaget er der da!». ²⁶² Dette føyer seg inn i rekken av retorikk mot borgerlig side som gikk ut på at de var hjerteløse i å nekte bevilgninger til nødsarbeidet.

²⁵⁶ Eidsiva, 21.09.1926; Eidsvoll Blad, 22.09.1926.

²⁵⁷ Eidsiva, 21.09.1926.

²⁵⁸ Eidsiva, 21.09.1926.

²⁵⁹ Eidsvoll Blad, 22.10.1926.

²⁶⁰ Eidsvoll Blad, 22.10.1926.

²⁶¹ Eidsiva, 07.10.1927; Eidsvoll Arbeiderblad, 04.10.1927; Eidsvoll Blad, 07.10.1927.

²⁶² Eidsvoll Arbeiderblad, 04.10.1927.

Splittelse i arbeiderbevegelsen

Feriespørsmålet fremstår fra kommunestyrereferatene som en arbeidssak, og sidene virker derfor klare. Men en rekke leserbrev i *Eidsvoll Arbeiderblad* viser også indre splid i arbeiderbevegelsen. 26. August 1927 skriver «Kroppsarbeidere» til avisen og klager over at flere arbeiderrepresentanter var med å stemme mot nødsarbeidernes ferie, og dermed var med å rive ned hardt tilkjempede goder.²⁶³ *Eidsiva* benyttet sjansen til å peke på at Arbeiderpartiets løfter før valget var urealistiske, bevist av at de nå ikke klarte å innfri.²⁶⁴ Fra en av arbeiderrepresentantene ble det publisert et svar til «Kroppsarbeidere» der de forsvarte resultatet med at forslaget som forelå – ferie til alle nødsarbeidere uavhengig av lengde på arbeidsforhold - ikke var innenfor de tilkjempede goder.²⁶⁵ Så selv om feriespørsmålet tilsynelatende var en «arbeidssak» der Arbeiderpartiet av prinsipp stemte for arbeidernes sak, antyder denne rekken leserbrev at saken likevel var preget av en viss splittelse innenfor Arbeiderpartiets rekker, som ikke nødvendigvis kommer frem gjennom diskusjonen i kommunestyret, slik den ble gjengitt i avisreferatene.

Konklusjon

Debatten rundt spørsmålet om ferie til nødsarbeiderne var først og fremst en diskusjon om hvorvidt nødsarbeidere skulle ha de samme rettighetene og godene som arbeidere generelt. Saken ble diskutert først og fremst i kommunestyret, men det var innslag av leserbrev som kommenterte saken særlig i *Eidsvoll Arbeiderblad* i 1927.

Fra første gang saken kom opp til diskusjon i 1923 til andre gang saken ble diskutert i 1926 skjedde det en endring i konklusjonen på spørsmålet, der nødsarbeideren i 1926 ble vedtatt å ikke ha de samme rettighetene som arbeidere ellers. Det ble presentert som et valg mellom fellesskapet eller individet. I 1926 satt Arbeiderpartiet med makten i Eidsvoll, og en skulle derfor tro at det ville bety et flertall for ferie, men det gjorde det altså ikke. Tilsynelatende delte saken seg igjen langs partilinjer, der de borgerlige stemte for måtehold, mens Arbeiderpartiet stemte for arbeideren, eller her: nødsarbeideren. Men som en får innblikk i gjennom en rekke leserbrev som ble publisert i *Eidsvoll Arbeiderblad* var det splittelse innad i arbeiderbevegelsen som gjorde at resultatet til slutt ble ingen ferie. Kanskje nettopp fordi Arbeiderpartiet da satt med makten og var under ansvar resulterte det i at de måtte moderere sitt perspektiv i diskusjonen.

²⁶³ Eidsvoll Arbeiderblad, 26.08.1927.

²⁶⁴ Eidsiva, 30.08.1927.

²⁶⁵ Eidsvoll Arbeiderblad, 02.09.1927.

Konklusjon

I denne oppgaven har jeg undersøkt hvilke ulike holdninger som kommer frem i diskursen om nødsarbeidet i Eidsvoll i mellomkrigstiden, langs fem tematiske hovedlinjer. Hver av disse gir et innblikk i hva diskusjonen omhandlet og noen sentrale perspektiver: hvilket omfang nødsarbeidet skulle ha (3.1), om nødsarbeid var den beste måten å takle arbeidsledigheten på (3.2), hvem som skulle prioriteres for det begrensede arbeidet (3.3), hvordan nødsarbeidet skulle lønnes (3.4) og hvorvidt arbeiderne hadde rett på ferie (3.5).

3.1: I diskusjonen om nødsarbeidets omfang ble det blant annet diskutert hvor mye nødsarbeid som skulle settes i gang, hvilke typer og hvor mye penger som skulle bevilges til det. I begynnelsen av perioden var det stor grad av enighet rundt at det skulle settes i gang nødsarbeid, både i kommunestyret og i avisene – Tiltaket ble ansett som helt nødvendig. I andre halvdel av 20-årene ser vi at det ble mindre enstemmighet rundt å bevilge store summer til nødsarbeidet, selv om behovet fortsatt var stort - om ikke større enn tidligere. I kommunestyret ble først og fremst kommunens svake økonomi trukket frem som motargument mot bevilgninger. Diskusjonen i kommunestyret avslører dog ikke de store splittelsene. Likevel kan vi gjennom avisdiskusjonen se at nødsarbeidet utviklet seg til et partipolitisk spørsmål preget av stor splittelse der særlig Bondepartiet stilte seg i front for å stoppe bevilgninger, mens Arbeiderpartiet stadig talte for økning i bevilgningene. Mellom disse finner vi Høyre og Frisinnede Venstre som stemte for moderate bevilgninger.

3.2: På tross av enigheten rundt behovet for nødsarbeid i den økonomiske krisens første år, oppsto det også en diskusjon rundt alternative avhjelpingstiltak i avisene fra rundt 1924. Denne diskusjonen holdt seg tilsynelatende utenfor rammene av kommunestyret, og forble isteden en avisdebatt, først og fremst i *Eidsiva* og *Eidsvoll Blad*. Diskusjonen dreide seg om at som vei ut av krisen burde det heller prioriteres igangsettelse av produktivt arbeid som kunne skape varige verdier. Nyrydning, bureising og økt produksjon og konsum av norske varer var blant tiltakene som ble foreslått. Særlig *Eidsvoll Blad* dekket bureising- og nyrydningstiltakene, mens *Eidsvoll Arbeiderblad* i stor grad uteble fra diskursen.

3.3: Det foregikk også en viss diskurs om hvem som skulle prioriteres til det begrensede nødsarbeidet. Fra denne framkommer det at det i stor grad ble tatt for gitt, både i avisdiskusjonen og i kommunestyret at innenbygds arbeidskraft skulle prioriteres, og da særlig

familieforsørgere. Diskusjon rundt dette forekom først og fremst når det ble antydnet at det ikke ble overholdt. I kommunestyret hang denne diskusjonen sammen med diskusjoner om bevilgninger til nødsarbeidet for at prosjektene som ble satt i gang skulle kunne avhjelpe mest mulig. Avisdebatten skiller seg særlig fra kommunedebatten i tematiseringen av den arbeidsledige ungdommen fra slutten av 20-tallet, ledet av arbeiderbevegelsen.

3.4: Det var stor debatt rundt hvordan nødsarbeiderne skulle lønnes. I kommunestyret deles de i to sider: de som argumenterte for en økning i lønningene, og de som argumenterte for en jevnt lav lønning. Debatten tegner seg som et partispørsmål der Arbeiderpartiet generelt argumenterte for økning og borgerlig side argumenterer for måtehold. Partipressen understreker disse forskjellene mellom partiene. Avisdebatten rundt lønsspørsmålet består hovedsakelig i kritikk mot motstanderen.

3.5: Feriediskusjonen utspiller seg over en kort periode, fra 1923 til 1927. Dette var hovedsakelig en debatt som tok sted i kommunestyret ved at nødsarbeidere søkte om ferie og kommunestyret diskuterte hvorvidt dette skulle bevilges. I løpet av perioden endret rådende mening i kommunestyret seg fra at ferie ble bevilget i 1923, men ikke fra 1926 av. Avisdebatten består i en rekke leserbrev i 1927, først og fremst i Arbeiderpressen, som kritiserer deler av Arbeiderparti-representantene for å stemme mot ferien.

Ut fra dette ser vi at mens det i begynnelsen av mellomkrigstiden var stor enighet om at nødsarbeidet var et nødvendig tiltak, blir det tydelig at denne enigheten avtok etter hvert som krisen vedvarte. Fra andre halvdel av 20-tallet ser vi en økt politisering av diskursen. Arbeiderpartiet og Bondepartiet utgjorde politiske motpoler der førstnevnte talte for økt støtte til nødsarbeidet, mens sistnevnte helst skulle sett det avskaffet. De resterende borgerlige partiene la seg også på en restriktiv økonomisk linje med begrensede bevilgninger.

Diskursen i kommunestyret og diskursen i avisene viser seg å ofte henge tett sammen med hverandre. Debatten som løftes i avisene, både av avisredaksjonene og i form av leserbrev var gjerne meningsytringer og kommentarer tilknyttet de samme sakene som ble tatt opp i kommunestyret. Den politiske polariseringen kommer dog tydeligere frem i avisdebatten enn i kommunestyret, ved at meningsytringene ofte knyttes sammen med kritikk av et parti og implikasjoner om å stemme på et annet. I dette ble partipressen viktige organer som også fremmet partilinjene. *Eidsiva* og *Eidsvoll Blad* gjør seg særlig gjeldende som kritikere av Arbeiderpartiets politikk, i det de ble opposisjonspresse i 1926.

Et unntak er diskusjonen rundt alternative tiltak. Her engasjerte kun avisene seg. Særlig bureising og nyrydning var tydelig etablert som en del av både Bondepartiets og Arbeiderpartiets politikk, men var likevel ikke tema for diskusjon i kommunestyret. Det kan derfor se ut som at i at kommunestyret skulle ta beslutninger tilknyttet gjennomføringen av nødsarbeidet, veide praktiske forhold tyngst. I pressen kunne de derimot tillate seg en tydeligere ideologisk forankring.

Tidligere forskning på nødsarbeidet i en lokalhistorisk kontekst, har gjerne hatt fokus på tiltaket i praksis. Det er derfor vanskelig å sammenligne hvordan diskusjonen foregikk i Eidsvoll i forhold til andre tettsteder uten å gå inn i kildematerialet. En kan dog sette diskusjonen i Eidsvoll til en viss grad opp mot diskusjonen nasjonalt. Eidsvoll hadde en sterk arbeiderbevegelse, og kommunen fikk derfor arbeiderpartistyre allerede i 1926. Nasjonalt fikk man ikke en Arbeiderpartiregjering før i 1935, på tross av en kort tur innom i 1928. Dette er trolig bakgrunn for noen av de større forskjellene. Den politiske debatten var naturligvis preget av synspunktene til partiene som hadde flertall, særlig gjennom hvilke perspektiver som fikk mest gjennomslag. Likevel ser vi i tilfellet med Eidsvoll at Arbeiderpartiets politikk tidvis viste seg vanskelig å gjennomføre når kommuneøkonomien var så svekket som den var. Feriediskusjonen i Eidsvoll, som presentert her, utgjør et godt eksempel på at Arbeiderparti-representanter så seg nødt til å lempe på egne prinsipper, ved at de stemte mot at arbeiderne skulle få ferie. Det er derfor sannsynlig at Arbeiderpartiet kunne tillate seg å forbli tydeligere i sine politiske standpunkt i regjering, der de var i opposisjon lenger. Og trolig ble både den politiske diskusjonen og avisdiskusjonen farget av hvilket parti som satt med flertall og hvilket parti som var opposisjon – som eksemplifisert her med Eidsvoll.

I denne undersøkelsen fikk vi kun innblikk i arbeiderpressens synspunkter etter at bygda allerede hadde fått et kommunestyre med Arbeiderparti-flertall, ved at Eidsvoll Arbeiderblad først ble opprettet i 1927. Deres kritikk var derfor som regel rettet mot den sittende borgerlige regjeringen, som de mente gjorde endring på kommunalt nivå vanskelig. For å bedre belyse diskusjonen i avisene rundt nødsarbeidet, kunne det vært interessant å ta utgangspunkt i en kommune der det var en tilstedeværende arbeiderpresse, så vel som borgerlig, gjennom hele perioden. Spesielt ettersom partipressen i denne undersøkelsen tilsynelatende uttrykket seg skarpest i opposisjon. Det ville tydeligere kunne vist hvilke perspektiver som var rådende i arbeiderpressen mens de var i opposisjon.

I dag, 100 år etter krisen i næringslivet og begynnelsen på mellomkrigstidens store arbeidsledighet, er stor arbeidsledighet igjen på agendaen. I 2021 er det riktig nok ikke etterkrigskonjunktur som har skylden, men en pandemi som tvang samfunnet til å stenge ned slik

at mange i kortere eller lengre tid mistet jobben. Denne gangen er det dog ikke snakk om å sette i gang tiltak som nødsarbeid. En sterk fagbevegelse ville trolig gjort denne praksisen med dårlig betalte sysselsettingstiltak nærmest umulig å gjennomføre i dag. Likevel kan man se en pågående debatt om hvordan en skal takle krisen. Mens det i mars 2020 var stor enighet og dugnadsånd rundt tiltakene som ble iverksatt, skjer det igjen en politisering av debatten etter hvert som krisen vedvarer. En kan derfor si at selv om tiltakene som diskuteres er ulike, er det likhetstrekk i debattklimaet i krisetid.

Epilog

Studiens relevans for undervisning i skolen

I denne studien har jeg undersøkt diskusjonen rundt nødsarbeidet i Eidsvoll i mellomkrigstiden. Nødsarbeid var et tiltak som ble satt igang av stat og kommune, først og fremst, for å avhjelpe den store arbeidsledigheten i mellomkrigstiden. Jeg har sett på denne debatten på to nivåer: Den politiske diskusjonen i kommunestyret og diskusjonen i avisene. På begge nivåer har jeg tatt utgangspunkt i lokalaviser som kilder, og jeg har hatt fokus på hva diskusjonen dreide seg om, hvilke holdninger som kommer frem, eventuell endring i hvordan tiltaket ble diskutert gjennom perioden og om det var noen forskjell i hvordan diskusjonen foregikk i kommunestyret versus avisene.

I det følgende skal jeg argumentere for hvordan og hvorfor denne studien kan være relevant for undervisning i historie på vg3. Det er flere veier å gå i hvordan prosjektet kan benyttes i undervisningssammenheng, så i det følgende vil jeg skissere noen potensielle retninger. Først skal jeg vise hvilken relevans denne studien kan ha for undervisning i demokrati. Deretter skal jeg vise hvordan studien kan brukes som inngang til arbeid med historiebevissthet, ulike historiefremstillinger, utforskende historie og kildekritikk. Til slutt vil jeg skissere et mulig undervisningsopplegg for hvordan dette kan brukes praktisk i undervisningen i videregående skole. Jeg velger i denne epilogen først og fremst å fokusere på elementet av avisdebatt og partipressen i mellomkrigstiden fra prosjektet mitt.

Demokrati og medborgerskap

Fagfornyelsen som trer i kraft høsten 2021 er organisert i en overordnet del, en fagspesifikk del og en tverrfaglig del. Den fagspesifikke delen består både av ferdigheter elevene skal utvikle i løpet av arbeidet med faget, som formulert i fagets kjerneelementer, og mer spesifikke kompetansemål. I den tverrfaglige delen er det tre overordnede temaer: folkehelse og livsmestring, demokrati og medborgerskap, og bærekraftig utvikling.²⁶⁶ Aspektet av debatt og diskusjon, både politisk og allmenn, som har vært sentralt i min studie, er særlig relevant i forbindelse med det tverrfaglige temaet demokrati og medborgerskap.

Den politiske diskusjonen i kommunestyret i Eidsvoll rundt nødsarbeidet vil kunne demonstrere for elevene hvordan demokratiet fungerer og har fungert i praksis. I henhold til

²⁶⁶ Utdanningsdirektoratet, «Historie. Tverrfaglige temaer». <https://www.udir.no/lk20/his01-03/om-faget/tverrfaglige-temaer>.

læreplanen i historie handler *demokrati og medborgerskap* blant annet om «å gi elevene forståelse av demokratiets opprinnelse og utvikling».²⁶⁷ I denne sammenheng er mellomkrigstiden en viktig periode ved at den kan demonstrere for elevene hvordan stadig flere partier fikk reell makt i samfunnet i Norge, og på den måten utgjør steg i utviklingen mot det parlamentariske flerpartisystemet som vi kjenner det i dag. I den politiske diskusjonen i Eidsvoll, som jeg har vist i mitt prosjekt, var det en tydelig overgang i perioden fra borgerlig flertall til Arbeiderpartiflertall i 1926. Dette settes også i kontrast med overgangen til Arbeiderpartiflertall på nasjonalt nivå, først i 1935. Denne dynamikken mellom kommunalt nivå og nasjonalt nivå i politikken vil igjen kunne tydeliggjøre for elevene mekanismene i hvordan vårt politiske system og demokrati har fungert og også fungerer i dag.

Det nasjonale perspektivet på demokratiet i mellomkrigstiden kan så fungere som et utgangspunkt for å se utover på andre land i Europa. Gjennom arbeidet har jeg satt meg grundig inn i mellomkrigstiden og dens politiske turbulens, også utover saken om nødsarbeidet. Med utgangspunkt i den politiske splittelsen i Norge kunne man i en undervisningssituasjon sammenligne med andre europeiske land i samme periode der mer radikale krefter vant frem. Dette ville gitt elevene mulighet til å utforske og sammenligne hvordan demokratier kan utvikle seg ulikt. Perioden er et eksempel på en tid der demokratier i Europa, men også i Norge, sto under press. Mange elever vil trolig ha hørt om ekstreme ideologier som kommunisme, fascisme og nazisme som fikk gjennomslag i mellomkrigstiden. Men ved at elevene har fått innsikt i det politiske systemet i Norge i mellomkrigstiden, vil en kunne be dem reflektere rundt hvorfor ikke slike ekstreme ideologier vant frem også i Norge. Gjennom dette vil elevene kunne utvikle bevissthet rundt at demokratiet ikke er en selvfølge, ved at de får kunnskap om eksempler på land der autoritære regimer vant frem.²⁶⁸ Samtidig vil en kunne introdusere en diskusjon rundt hva som gjør demokratier levedyktige, ved å ta utgangspunkt i Norge som eksempel.²⁶⁹ Dette henger også sammen med kompetansemålet «gjøre rede for tanker og ideologier som har ligget til grunn for politiske omveltninger fra opplysningstiden til i dag og vurdere betydningen av disse for menneskers muligheter til demokratisk deltagelse».²⁷⁰ I denne sammenheng blir det kanskje mest nærliggende å la elevene undersøke ekstreme ideologier som rådet i Europa. Men

²⁶⁷ Utdanningsdirektoratet, «Historie. Tverrfaglige temaer». <https://www.udir.no/lk20/his01-03/om-faget/tverrfaglige-temaer>.

²⁶⁸ Utdanningsdirektoratet, «Historie. Tverrfaglige temaer». <https://www.udir.no/lk20/his01-03/om-faget/tverrfaglige-temaer>.

²⁶⁹ Utdanningsdirektoratet, «Historie. Tverrfaglige temaer». <https://www.udir.no/lk20/his01-03/om-faget/tverrfaglige-temaer>.

²⁷⁰ Utdanningsdirektoratet, «Historie. Kompetansemål etter vg3». <https://www.udir.no/lk20/his01-03/kompetansemaal-og-vurdering/kv85?lang=nnom>.

det vil også være aktuelt å la elevene sette dette opp mot ideologier og tanker som for eksempel var rådende i Arbeiderpartiet, og hvordan dette endret seg i mellomkrigstiden.

I prosjektet mitt har jeg også undersøkt den allmenne debatten i lokalavisene rundt nødsarbeidet. Dette er gode eksempler på hvordan folk, ikke kun politikere, engasjerte seg nødsarbeids-politikken og hvordan denne ble gjennomført. Dette er med på å eksemplifisere for elevene hvordan de selv kan være aktive medborgere ved å delta i den offentlige debatten.²⁷¹

Arbeid med ulike fremstillinger

Et fokus i mitt prosjekt har vært å undersøke ulike holdninger og perspektiver til nødsarbeidet som tiltak for avhjelping av arbeidsledigheten i mellomkrigstiden. Nødsarbeidet trekkes dermed frem som et spesifikt eksempel på hva som var gjenstand for debatt i mellomkrigstiden, som gir innsyn i noe av den politiske splittelsen i perioden, og der det var meningsforskjeller knyttet særlig til klasse og politisk tilhørighet. Ved bruk av aviser i min undersøkelse har jeg pekt på betydelige meningsforskjeller og ulikheter i hvordan de fremstiller og omtaler nødsarbeidet, som i stor grad bunnet i avisenes partiaffiliasjon. I mellomkrigstiden og i tiden etter var det vanlig at avisene hadde en tydelig politisk profil. Avisene var gjerne organer for de ulike politiske partiene, og innholdet var derfor tydelig farget av dette. Å bruke partiaviser i undervisningen kan derfor være en god inngang for å bevisstgjøre elevene de ulike perspektivene på saker og i historien, ved at perspektivene er forholdsvis klart definert gjennom den politiske tilhørigheten, og på den måten utvikle elevenes historiebevissthet.²⁷² Dette er også relevant i henhold til det tverrfaglige temaet demokrati og medborgerskap der det står «gjennom historiefaget trenes elevene til å se et mangfold av perspektiver og til å forstå at mennesker har ulike prioriteringer, holdninger og verdier i ulike kontekster».²⁷³ Ved bruk av partiavisene kan elevene få presentert flere sider av en sak, som de så må veie opp mot hverandre. Dette er med andre ord en øvelse i å sette seg inn i andre menneskers perspektiver som også har relevans for dem som deltagere i dagens debatt-klima. Ved hjelp av sosiale medier og individualiserte algoritmer lever mange i ekko-kammere som bidrar til at man ofte kun utsettes for samme perspektiv som det en selv innehar. Dette ønskede læringsutbyttet er verbalisert i kompetansemålet

²⁷¹ Utdanningsdirektoratet, «Historie. Tverrfaglige temaer». <https://www.udir.no/lk20/his01-03/om-faget/tverrfaglige-temaer>.

²⁷² Utdanningsdirektoratet, «Historie. Kjerneelementer». <https://www.udir.no/lk20/his01-03/om-faget/kjerneelementer>.

²⁷³ Utdanningsdirektoratet, «Historie. Tverrfaglige temaer». <https://www.udir.no/lk20/his01-03/om-faget/tverrfaglige-temaer>.

«sammenligne ulike fremstillinger av en hendelse og reflektere over at historiske fremstillinger preges av opphavspersonens ståsted og kontekst». ²⁷⁴

Utforskende historie og kildekritisk bevissthet

I mitt prosjekt har jeg benyttet meg av aviser som kilder. En sentral del av fagfornyelsen er å også la elevene selv arbeide aktivt med kildemateriale. Dette inngår i et av fagets kjerneverdier: «Utforskende historie og kildekritisk bevissthet». ²⁷⁵ Når elevene arbeider praktisk med kildemateriale får de muligheten til å reflektere rundt hvordan historie blir til, og oppleve historie ikke kun som noe man passivt konsumerer gjennom læreboken, men som noe man kan være med å skape og utforske. Gjennom dette oppfylles også den nye læreplanens mål om å øke elevenes historiebevissthet, ved at de vil kunne se hvordan historie blir til gjennom å arbeide utforskende med kildemateriale. ²⁷⁶ I denne sammenheng kan aviser være et godt utgangspunkt for elevenes selvstendige kildearbeid, slik som fagfornyelsen legger opp til: «Elevene skal kunne innhente, tolke og bruke historisk materiale som kilder i egne historiefremstillinger». ²⁷⁷ Denne studien har vist meg at det finnes spennende avisartikler som er mulig å benytte i undervisningssammenheng, og at kildemateriale i form av aviser er lett tilgjengelige gjennom Nasjonalbiblioteket sin database. Der er det mulig å begrense søket til spesifikke perioder eller søkeord. I tillegg er gjerne språket mer tilgjengelig enn for eksempel i kommunedokumenter og lignende fra samme periode, som kan gjøre det godt egnet for elever som ikke er spesielt vant med å arbeide med kildemateriale. Likevel forutsetter kildearbeid tilrettelegging og øvelse da det er lett å gå seg vill i mengdene av kildemateriale. I forslaget til undervisningsopplegg velger derfor jeg som lærer ut kilder de skal lese, ut fra det jeg har funnet i arbeidet med mitt eget prosjekt. Men ved øvelsene vil elevene etter hvert kunne bli bedre rustet til å selv innhente og vurdere kildematerialet.

I arbeidet med avisene som kilder vil elevene få muligheten til å trene sin *kildekritiske bevissthet*. Dette dreier seg om at eleven skal kunne avgjøre hva det historiske materialet kan brukes til og i hvilken grad de kan kaste lys over de spørsmålene vi stiller. ²⁷⁸ I

²⁷⁴ Utdanningsdirektoratet, «Historie. Kompetansemål etter vg3». <https://www.udir.no/lk20/his01-03/kompetansemaal-og-vurdering/kv85?lang=nnom>.

²⁷⁵ Utdanningsdirektoratet, «Historie. Kjerneelementer». <https://www.udir.no/lk20/his01-03/om-faget/kjerneelementer>.

²⁷⁶ Utdanningsdirektoratet, «Historie. Kjerneelementer». <https://www.udir.no/lk20/his01-03/om-faget/kjerneelementer>.

²⁷⁷ Utdanningsdirektoratet, «Historie. Kjerneelementer». <https://www.udir.no/lk20/his01-03/om-faget/kjerneelementer>.

²⁷⁸ Utdanningsdirektoratet, «Historie. Kjerneelementer». <https://www.udir.no/lk20/his01-03/om-faget/kjerneelementer>.

forbindelse med å benytte kildetyperen aviser er det nødvendig å reflektere rundt hvilke spørsmål vi kan stille til denne typen kilder, og hvilke spørsmål det ikke vil kunne være mulig å få svar på gjennom avismaterialet. Mest sannsynlig vil elevene oppdage at det er nødvendig å ta noen forbehold i møte med partiavisene, med tanke på deres troverdighet, ved at de var så tydelig assosiert med et parti. Dette kan settes i kontrast med dagens aviser, som i liten grad tydelig knyttes opp mot spesifikke partier. En del aviser hevder også å være politisk fristilt. Ofte vil avisene likevel ha en viss slagside. Men hvordan kan man vite hvilke forbehold man skal ta i møte med kilder som man kanskje tenker kun formidler en sak slik den er. Hvordan kan ulike perspektiver komme til uttrykk i aviser i dag? Ved å benytte mellomkrigstidens partiavis som tydelig sympatiserer med et parti, vil det kunne åpne for en diskusjon rundt hvordan dagens nyheter eventuelt er farget av politisk synspunkt, og vil kunne bidra til å øke elevenes bevissthet rundt «avsenderen», og hva man kan bruke aviser til å gi informasjon om. Det kan også være en inngang for å diskutere hvordan man kan vurdere avsenderens troverdighet hvis man ikke vet kildens bakgrunn. I den forbindelse vil det kunne åpne en spennende samtale ved å la elevene diskutere «finnes det egentlig «objektive» eller «nøytrale» nyhetskilder?».

Historisk empati

En vei videre fra at elevene blir oppmerksomme på at det finnes ulike perspektiver på hendelser og saker i fortiden, vil være å undersøke konteksten for hvorfor aktørene mener det de mener, og hva som er med på å farge deres perspektiv. Å forstå menneskers utfordringer og handlinger i fortiden handler om å utvikle historisk empati.²⁷⁹ Med utgangspunkt i mitt prosjekt ville det for eksempel vært aktuelt å belyse bakgrunnen for de ulike holdningene hos partiene til nødsarbeidet. Undersøkelsen viste at det gjerne bunnet i at partiene hadde ulike prioriteringer i en periode som de alle var enige i at var krevende. Ved at elevene utvikler historisk empati skal dette gi elevene et grunnlag for å utvikle respekt for andre og for å ta ansvarlige livsvalg.²⁸⁰ Dette grenser derfor også over i læringsutbyttet for det tverrfaglige temaet folkehelse og livsmestring. Det å forsøke å forstå fortidens mennesker og deres meninger, på deres egne premisser, og ikke ut fra hva vi tenker i dag, er en øvelse i å være forståelsesfulle i møte med mennesker med andre meninger enn seg selv. Mens meningsforskjellene blir stadig skarpere og polariseringen i samfunnet stadig dypere, blir det desto viktigere å lytte og vise forståelse for å

²⁷⁹ Utdanningsdirektoratet, «Historie. Kjerneelementer». <https://www.udir.no/lk20/his01-03/om-faget/kjerneelementer>.

²⁸⁰ Utdanningsdirektoratet, «Historie. Tverrfaglige temaer». <https://www.udir.no/lk20/his01-03/om-faget/tverrfaglige-temaer>.

fremme den åpne, demokratiske debatten. I dette må det nyanseres at historisk empati ikke handler om å støtte eller ta et moralsk standpunkt. Særlig i videregående skole, som dette opplegget er tenkt for, vil trolig en del elever allerede ha politiske standpunkt, kanskje også knyttet opp mot et parti. I arbeidet med partiaviser og ulike perspektiver som i stor grad bunner i politisk tilhørighet, vil det derfor være viktig å understreke at det er mulig å sette seg inn i et annet partis perspektiv uten at du nødvendigvis støtter dem.

Undervisningsopplegg

I denne epilogen har jeg fokusert på å argumentere for hvordan undervisning omhandlende mellomkrigstiden som en periode preget av politisk splittelse og debatt, kan gi elevene kunnskap om utviklingen av demokratiet. I tillegg kan partiavisene fra periodene være en god inngang til å arbeide utforskende med historie og utvikle kildekritikk i møte kildemateriale, der elevene får muligheten til å sammenligne ulike perspektiver og fremstillinger. Dette kan bidra til å utvikle elevenes historiebevissthet og historiske empati. I denne delen vil jeg konkretisere et eksempel for hvordan dette kan struktureres i et undervisningsopplegg relevant for historieundervisning i vg3, i henhold til fagfornyelsen.

Jeg har valgt i dette undervisningsopplegget å ha fokus først og fremst på ferdighetstrening innenfor kildekritisk bevissthet og å trene elevene i å se et mangfold av perspektiver.²⁸¹ En viss kunnskap om ulike partier og ideologier vil kunne bidra med dybde i diskusjonen. Jeg som lærer har derfor i forkant gikk en kort innføring i dette før gjennomføringen av dette undervisningsopplegget. Kontekst kan også fylles på i etterkant, og at undervisningsopplegget fungerer som en inngang eller interessevekker for å lære mer om dette. Det er heller ingen forutsetning at elevene har arbeidet mye med kilder tidligere. Elevene vil her bli utsatt for en «rett-på-tilnærming» til kildematerialet, ved at de blir introdusert for kildene uten særlige forkunnskaper eller kontekst i forkant.²⁸² Ved å gjøre det på denne måten vil det forhåpentligvis åpne diskusjonen for at flere elever kan bidra, uavhengig av forkunnskaper om temaet. Da vil også målet om å tolke og vurdere kildemateriale, som jeg har formulert for denne timen, bli satt i høysetet. I arbeidet med kildene vil elevene få ulike spørsmål som de skal forsøke å svare på som en støtte for hvordan å granske kilder. Disse spørsmålene vil også være overførbare til arbeid med andre kilder.

²⁸¹ Utdanningsdirektoratet, «Historie. Kjerneelementer». <https://www.udir.no/lk20/his01-03/om-faget/kjerneelementer>; Utdanningsdirektoratet, «Historie. Tverrfaglige temaer». <https://www.udir.no/lk20/his01-03/om-faget/tverrfaglige-temaer>.

²⁸² Wineburg, *Why learn history when it's already on your phone*. (Chicago: 2018), 109-16.

Formålet med å la elevene få kildene utdelt i to omganger er flere, og bunner i de to målene jeg har formulert for timen. Ved at de først får kildematerialet uten noen indikatorer på opphavssituasjonen er de nødt til å først kun forholde seg til meningsinnholdet og sammenligne dette. Her er målet at elevene skal gjøres oppmerksomme på ulike fremstillinger på en hendelse. Når de så får det originale kildematerialet vil de få muligheten til å se hvordan avsenderen preger innholdet, og blir nødt til å vurdere kildene på nytt. Hva gjør at vi tenker kilder er mer eller mindre troverdige? I denne delen vil fokus være på ferdigheten kildekritikk og kildegransking.

Det introduseres også en «interessevekker» i form av et overordnet spørsmål for timen, her: *Finnes det nøytrale nyheter?* Ved å introdusere et overordnet spørsmål kan det gjøre elevene nysgjerrige i møte med kildematerialet, i tillegg til at det kan bidra til å løfte diskusjonen innad i gruppene.²⁸³ Dette spørsmålet vil vi også komme tilbake til mot slutten av timen for å skape en konsolideringssituasjon der elevene får mulighet til å reflektere rundt det de har funnet ut fra kildematerialet, og også trekke noen linjer til dagens nyhetsmedier. Å utvikle elevenes kildekritiske kompetanse og kritiske tenkning også i møte med nåtidige kilder, er en del av historiefaget relevans og sentrale verdier.²⁸⁴

Undervisningsopplegget er tenkt for en økt på 90 minutter og kan for eksempel benyttes som en oppstartsøkt for en periode om mellomkrigstiden eller om ulike partier og ideologier, eller som del av et lengre prosjekt om demokratiet og dets utvikling.

Aktuelle læreplanmål i historie, vg3 (fra fagfornyelsen):

- sammenligne ulike fremstillinger av en hendelse og reflektere over at historiske fremstillinger preges av opphavspersonens ståsted og kontekst.
- gjøre rede for tanker og ideologier som har ligget til grunn for politiske omveltninger fra opplysningstiden til i dag og vurdere betydningen av disse for menneskers muligheter til demokratisk deltakelse.

²⁸³ Wineburg, *Why learn history when it's already on your phone*, 109-16.

²⁸⁴ Utdanningsdirektoratet, «Fagets relevans og sentrale verdier». <https://www.udir.no/lk20/his01-03/om-faget/fagets-relevans-og-verdier>.

Gjennomføring av undervisningsopplegget:

Mål for timen:

- Tolke og vurdere kildemateriale.
 - Sammenligne ulike fremstillinger av en hendelse.
1. Timen starter med en interessevekker i form av et overordnet spørsmål for timen: *Finnes det nøytrale nyheter?*

Elevene blir delt inn i grupper som sammen skal undersøke og diskutere kildematerialet de får utdelt.

2. Elevene får utdelt to kilder fra 27. januar 1928 som begge omtaler innsettelsen av Arbeiderpartiregjeringen Hornsrud (Vedlegg 1). Den ene er fra den borgerlige avisen Eidsiva mens den andre er fra Arbeiderpartiavisen Eidsvoll Arbeiderblad. Første gang elevene får utdelt kildematerialet er det kun artikkel-teksten de får se. Med utgangspunkt i denne skal de svare på spørsmålene:
 - Hva har skjedd som disse kildene kommenterer på?
 - Hva får vi vite om den politiske situasjonen på denne tiden fra kildene?
 - Hvilke holdninger til Arbeiderpartiet kommer frem?
 - Hva skiller disse fremstillingene fra hverandre?
 - Hva kan være grunner til disse forskjellene?
 - Hva slags type kilder er dette tror du?
 - Hvilket inntrykk får du av forfatteren ut fra dette?
3. Etter å ha lest og diskutert de to kildene vil elevene få utdelt en ny versjon av kildene (Vedlegg 2). Denne gangen i originalformatet, som en del av avissiden de opprinnelig var en del av. Med utgangspunkt i disse skal de nå svare og diskutere spørsmål om kildens opphavssituasjon:
 - Hva slags kilder er dette?
 - Hvilken betydning har kildetypen for granskingen?
 - Hvem står bak kildene?
 - Når er kildene fra?
 - Er kildene troverdige?
 - Endret inntrykket av kildene seg andre gang dere fikk kildene?
4. Økten avsluttes med en lærerstyrt helklassesamtale med utgangspunkt i spørsmålet fra begynnelsen av timen: *Finnes det nøytrale nyheter?*
Med bakgrunn i artiklene elevene har sett på kan vi diskutere hvordan ulike perspektiver kommer til uttrykk i avisene de har sett på, og hvordan dette kan relateres til dagens aviser? Fremmer de ulike perspektiver? Og hvordan kan vi være oppmerksomme på eventuelle ulike perspektiver i nyhetsformidlingen?

Bibliografi

Kilder

Aviser

Eidsiva, årgang 1920-1936

Eidsvoll Arbeiderblad, årgang 1927-1939

Eidsvoll Blad, årgang 1920-1939

Folketellinger

NOU 1876: 1. Resultaterne af Folketællingen i Norge. Kristiania: Det Statistiske Centralbureau. https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1876/_attachment/inline/0d9cff44-61b5-459d-b6fc-9a139c280f41:ea12bd134973f686c2f835899bdb0c5de4d5d5c0/nos_i_c1_i_1876_1.pdf

NOU 1891: 202. Folketællingen i Kongeriget Norge. Kristiania: Det statistiske Centralbureau. https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1891/_attachment/inline/d2ef8968-b6a1-467a-beb7-bbbc9df793da:75b5165e85b8890102cc8f63dbcf5b10d859f55c/nos_iii_202.pdf

NOU 1900: 52. Folketællingen i Kongeriket Norge. Kristiania: Det statistiske Centralbureau. https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1900/_attachment/inline/883d0123-9051-403b-9e44-66d1e24ad07c:2c549d7fc892b592e76f9fdb05da2ad6400a25b0/nos_iv_052.pdf

NOU 1910: 170. Folketællingen i Norge. Kristiania: Det Statistiske Centralbyrå. https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1910/_attachment/inline/78c27c87-0793-44b6-a185-8d4c5efef32a:0dbfbabf8b245a9a65f4b5447656a1413f1fc474/nos_v_170.pdf

NOU 1920: 39. Folketellingen i Norge. Kristiania: Det Statistiske Centralbyrå. https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1920/_attachment/inline/b40d8f19-5a68-4f84-ac64-14df0cced878:92229a87e42b5d3c338a7295c800e911d13b3b8a/nos_vii_039.pdf

NOU 1930: 182. Folketellingen i Norge. Oslo: Det Statistiske Centralbyrå.

https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1930/_attachment/in-line/6b68206d-3935-4cb7-9159-6e598a32c696:431210f036b06facd2f503326ba77a8529ef6b6a/nos_viii_182.pdf

Læreplaner

Utdanningsdirektoratet. «Historie. Kjerneelementer». 13.05.2021.

<https://www.udir.no/lk20/his01-03/om-faget/kjerneelementer>.

Utdanningsdirektoratet. «Fagets relevans og sentrale verdier». 13.05.2021.

<https://www.udir.no/lk20/his01-03/om-faget/fagets-relevans-og-verdier>.

Utdanningsdirektoratet. «Historie. Tverrfaglige temaer». 13.05.2021.

<https://www.udir.no/lk20/his01-03/om-faget/tverrfaglige-temaer>.

Utdanningsdirektoratet. «Historie. Kompetansemål etter vg3». 13.05.2021.

<https://www.udir.no/lk20/his01-03/kompetansemaal-og-vurdering/kv85?lang=nnom>

Litteratur

Alnæs, Karsten. *Historien om Norge IV; En ny arbeidsdag*. Oslo: Gyldendal, 1999.

Askheim, Svein. «Eidsvoll». I Store Norske Leksikon. 04.02.2021. <https://snl.no/Eidsvoll>.

Bergh, Trond; Hanisch, Tore Jørgen; Lange, Even og Pharo, Helge. *Norge fra u-land til i-land. Vekst og utviklingslinjer 1830-1980*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1983.

Bratberg, Even. «Nydyrking». I Store Norske Leksikon. 05.02.2021. <https://snl.no/nydyrking> .

Bratberg, Even & Sigmund Christensen. «Bureising». I Store Norske Leksikon. 17.10.2018. <https://snl.no/bureising> .

Danielsen, Rolf. *Borgerlig oppdemningspolitikk 1918-1940*. Bind 2 av *Høyres historie*. Redigert av Francis Sejerstad. Oslo: J.W. Cappelens forlag AS, 1984.

Eriksen, Leif H. *Andelva, Treforedlingsindustrien og Nygård*. Eidsvoll: BokEidsvoll, 2005.

Fladby, Rolf, Edvard Bull, Ole Mørk Sandvik & Eirik Sundli. *Eidsvoll bygds historie 1:2; Bygdehistorien 1700-1914*. Oslo: Eidsvoll bygdebokkomite, 1961.

Flo, Idar (red.). *Norske aviser fra a til å*. Bind 4 av *Norsk presses historie 1660-2010*.

- Redigert av Hans Fredrik Dahl. Oslo: Universitetsforlaget, 2010.
- Flyen, Simen. *Eidsvoll bygds historie 2:2; Bygdehistorien 1914-1940*. Eidsvoll kommune: 2002.
- Furre, Berge. *Norsk historie 1914-2000; Industrisamfunnet – fra vokstervisse til framtidstvil. Bind 6 av Samlagets Norsk historie 800-2000*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2000.
- Gram, Trond & Ole Martin Rønning. *De lange linjer; Arbeiderbevegelsens historie i Norge*. Oslo: Res Publica, 2017.
- Grytten, Ola Honningdal. *En empirisk analyse av det norske arbeidsmarked 1918-1939: Arbeidsledigheten i Norge i internasjonalt perspektiv*. Avhandling for graden dr. Oecon. Norges handelshøyskole Bergen (NHH). 1994.
- Hansen, Ingrid Lastein. *Arbeiderpartiet og krisepolitikken i mellomkrigsårene; En analyse av hovedlinjene i Arbeiderpartiets krisepolitiske syn, med utgangspunkt i Nygaardsvold-regjeringens krisepolitikk i perioden 1935-1938*. Masteroppgave i historie. Universitetet i Oslo (UiO). 2010.
- Hodne, Fritz & Ola Honningdal Grytten. *Norsk økonomi 1900-1990*. Oslo: TANO, 1992.
- Johansson, Toril. *Fra sosialpolitikk til krisepolitikk; Arbeiderpartiets syn på krisepolitikk, nødsarbeid og bureising under arbeidsløshetskrisa 1920-1939*. Hovedoppgave i historie. Universitet i Oslo (UiO). 1980.
- Kjeldstadli, Knut. «Arbeider, bonde, våre hæere..» *Arbeiderpartiet og bøndene 1930-1939*. Oslo: 1978.
- Kjeldstadli, Knut. *Et splittet samfunn 1905-1935*. Bind 10 av *Aschehougs Norges historie*. Redigert av Knut Helle. Oslo: Aschehoug, 2005.
- Lange, Even. *Fra Linderud til Eidsvold Værk: Treforedlingens epoke 1895-1970*. Oslo: Dreyers forlag, 1979.
- Næss, Hans Eyvind, Edgar Hovland, Tore Grønlie, Harald Baldersheim og Rolf Danielsen(red.). *Folkestyre i bygd og by: Norske kommuner gjennom 150 år*. Oslo: Universitetsforlaget AS, 1987.
- Ottosen, Rune, Lars Arve Røssland & Helge Østbye. *Norsk pressehistorie*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2012. Oslo: Universitetsforlaget, 2010.
- Ottosen, Rune (red.). *Presse, parti og publikum 1880-1945*. Bind 2 av *Norsk presses historie 1660-2010*. Redigert av Hans Fredrik Dahl. Oslo: Universitetsforlaget, 2010.
- Ousland, Gunnar. *De store kamp-åra 1921-1931*. Bind 2 av *Fagorganisasjon i Norge*. Oslo: Arbeidernes Aktietrykkeri, 1949.

Store Norske Leksikon. «Nødsarbeid». 03.04.2020. <https://snl.no/n%C3%B8dsarbeid>.

Stugu, Ola Svein. *Norsk historie etter 1905; Veggen mot velstandslandet*. Bind 4 av *Norsk historie frå vikingtid til vår tid*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2011.

Tvedt, Knut Are. «Kriseforliket». I Store Norske Leksikon. 03.01.2021. <https://snl.no/kriseforliket>.

Vikanes, Rolf Einar. *Odda og Stokken i krise; Odda og Stokken i den økonomiske krisen 1920-23*. Masteroppgave i historie. NTNU. 2018.

Wickstrøm, Steinar. *Arbeidsledigheten i Porsgrunn i mellomkrigstiden*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo. 1995.

Wineburg, Sam. *Why learn history when it's already on your phone*. Chicago: The University of Chicago press, 2018.

Vedlegg

Vedlegg 1, tekst 1:

Arbeiderpartiet tar regjeringmakten

Regjeringens utgang er blitt at kongen har overdraget arbeiderpartiet, som stortingets største gruppe, at danne regjering og at arbeiderpartiet har erklært seg villig til det. Og når dette leses vil sannsynligvis den første sosialistisk-kommunistiske regjeringen i Norge være en kongelig utnevnt kjensgjerning.

Resultatet er selvsagt dypt beklagelig, Det er også overraskende og i høy grad uventet. Man kan imidlertid ikke si, at det er helt unaturlig. Etter at det hadde vist seg – takket være Venstres avslag – at det ikke kunne dannes noen regjering som uttrykk for det samlede borgerlige flertall på Stortinget, er dette flertall parlamentarisk sett smuldret opp i smågrupper på 26-30 mann. Og overfor disse 3-4 splittede grupper står da Arbeiderpartiets gruppe som den overveiende større, med 59 mann, samt en støttegruppe på 3, i alt 62 mann. Fra et helt formelt parlamentarisk synspunkt er en regjeringdannelse av den største gruppe da ikke så unaturlig.

Fra et allment politisk synspunkt derimot må denne løsning av regjeringens krisen fremstille seg som noe av en absurditet. I sin rent prinsipielle samfunnsmessige oppfatning og i de saker, som helt ut gir uttrykk for Arbeiderpartiets prinsipielle syn, står Arbeiderpartiene med sine 62 mann av 150 i født mindretall i Stortinget. Og der er ganske utvilsomt et stort borgerlig flertall i landet.

Når utgangen er blitt det den idag er blitt, må Venstre finne seg i å ta ansvaret. Venstre har avslått oppfordringen til å gå med i en borgerlig samlingsregjering på det grunnlag, som var tilbudt og som skulle forutsettes felles for alle borgerlige partier på Stortinget, nemlig finansenes sanering og støtte til produksjonslivet. Om Venstre som jo er dødelig redd for enhver borgerlig samling, ikke selv ville være med i en slik regjering, kunne og burde partiet i alle fall ha tilsagt en regjering, dannet på dette felles borgerlige grunnlag, full saklig og parlamentarisk støtte i løsningen av denne begrensede oppgave. Dette hadde venstre godt kunnet gjøre uten dermed å tre ut av den splendide politiske isolasjon, som det åpenbart er partiet så meget om å gjøre å opprettholde. Hadde Venstre gitt et slikt svar, ville Melbye kunnet danne regjering. Selv da ville en slik regjering være sikret støtte av et flertall i stortinget til det, som var dens hovedoppgave. Men Venstres avvisning gjorde det umulig å få dannet en borgerlig flertallsregjering.

At krisen da siden tok det forløp den gjorde, og har fått en regjering av arbeiderpartiet til utgang, får Venstre ta hovedansvaret for. Og da en regjering av arbeiderpartiet jo ikke har flertall i Stortinget, vil den være henvist til å søke sin saklige støtte i det parti, hvor sådan støtte kan formodes å bli gitt, nemlig hos Venstre. Det vil ligge i Venstres hånd, hvor lenge en regjering av Arbeiderpartiet kan holde seg ved makten og hvordan den vil kunne regjere. Formodentlig vil arbeiderpartiets regjering i alle fall til å begynne med, legge sin politikk slik an, at den kan regne med saklig støtte av Venstre. Det er jo adskillige saker, som er felles for disse to partier og hvor Venstres forslag i

alle fall subsidiært, kan bli adoptert av den nye regjering. Og det vil da etterhånden bli klart for alt folket enten venstre er et helt ut borgerlig eller et halvveis sosialistisk parti. Venstre vil nå bli stilt på den avgjørende prøven.

Men også Arbeiderpartiet – ja først og fremst det – vil nå få sin ildprøve. Vil partiet også fra regjeringsbenken fortsette med å være et ansvarsløst agitaspionsparti eller vil det prøve å opptre som et ansvarsbevisst parlamentarisk parti.

Det har vært en alminnelig mening at partiet selv i lengste laget ville unngå denne prøven og skyve et regjeringstilbud fra seg, hvis det fikk det. I den retning måtte man nærmest også oppfatte landsstyrets beslutning for 8 dager siden, selv om den var noe orakelmessig avfattet. Men de forsiktige og tvilende er formodentlig blitt overstemt.

Så får vi da se, hva en regjering av arbeiderpartiet fører i sitt skjold. Den vil selvfølgelig snarest mulig måtte møte Stortinget med en tiltredelseserklæring, hvori den trekker opp sitt program. Av denne erklæring- og av den mottagelse den får i Stortinget vil det da avhenge om dens parlamentariske liv vil bli langt eller kort. Det er for landets skyld at håpe at Arbeiderpartiet vil modnes av de ansvar som det nå har tatt på seg. Det vil formodentlig meget snart gjøre den erfaring, at en ting er å stå som ansvarsløs opposisjon, en ganske annen å sitte med regjeringsmakt og ansvar. En opposisjon kan nøye seg med demonstrasjoner og agitasjon, en regjering må vise sin karakter i sine gjerninger.

For vårt parti er vår stilling til den nye regjering en klar og grei kampstilling – ut fra hele vår prinsipielle politiske og samfunnsmessige oppfatning. Vi har intet ansvar for denne regjering. Vi har henvist til og lojalt søkt å medvirke til en borgerlig flertallsregjering. Men dette utelukker ikke, at vi, når en arbeiderregjering først er dannet, vil føre en helt ut saklig opposisjon mot den. ²⁸⁵

²⁸⁵ «Arbeiderpartiet tar regjeringsmakten». Eidsiva, 27.01.1928.

Vedlegg 1, tekst 2:

Regjeringsdannelsen.

Av de mange betraktninger omkring regjeringsdannelsen, gjengir vi nedenstående fra vårt partiorgan i Bergen. Den uttrykker den alminnelige oppfatning innen partiet og blant de tusener av velgere som står bak den første norske arbeiderregjering: Begivenhetene har utviklet seg raskt omkring regjeringsdannelsen. Og de har endt med at arbeiderpartiet har påtatt seg å danne regjering.

Begivenheten vil, fordi det er første gang i Norges historie at det dannes en sosialistisk arbeiderregjering, vekke betydelig oppsikt og bli gjenstand for stor oppmerksomhet både i inn og utland.

Vi hadde egentlig ikke ventet at vi så snart skulle stå overfor en slik situasjon. Derimot hadde vi regnet med at det i perioden nok kunne inntreffe begivenheter som gjorde det til en bydende plikt for arbeiderpartiet å overta regjeringsmakten for å hindre reaksjonære fremstøt og redde viktige saker.

Imidlertid er det slik at man ikke selv er herre over begivenhetenes gang. Og etter at de borgerliges samarbeid omkring en «samlingsregjering» var oppgitt for denne gang, stod man overfor den eventualitet at man kunne få en ren bondepartiregjering.

Alle som kjenner dette partis svartreaksjonære tankegang, som har gitt seg utslag i de groveste angrep på vår sosiallovgivning, vil vite at dermed skulle det fortsettes en ny reaksjonær periode i vår politikk. Løsenet var en enda mer hardhendt regjering enn Lykkes. Pisker med pigger på.

Og hvis en slik bondepartiregjering kom på taburettene, fordi arbeiderpartiet vek tilbake for ansvaret, så kunne det lett tenkes at Venstre ville bøye unna og la Bondepartiet regjere, og søke å skyve skylden for tingenes tilstand over på arbeiderpartiet.

Et så vaklevorent parti som Venstre er imidlertid ganske upålitelig og kan tenkes senere å svinge i reaksjonær retning.

Hvorom allting er: En reaksjonær Bondepartiregjering var en eventualitet, som der måtte regnes med.

Og mange kommuner har i disse tider sårt måttet føle hvilken fare det er at en reaksjonær regjering innehar administrasjonsmakten. Derved er en rekke sosiale goder i de økonomisk svakt stillede kommuner simpelthen nedhugget av departementet.

Ikke noe under at det under slike omstendigheter fra småfolks talsmenn utover landet reises krav om at Arbeiderpartiet må gjøre hva det evner og ikke vike tilbake for noen vanskelighet i kampen for å stanse opp for den videre reaksjon og om mulig innlede fremskrittets tider på ny.

Ingen, som kjenner den politiske situasjonen i Stortinget, gjør seg noen illusjoner om at en arbeiderregjering kan føre igjennom sosialistiske programsaker. Det kan forberede og få utarbeidet noen av disse saker, hvis den blir sittende lenge nok dertil. Ellers blir dens oppgave å stanse reaksjonære anslag og tvinge Venstre til å være med på visse reformer, som partiet ikke kan nedstemme uten å forråde alt fremskritt.

En arbeiderregjering oppgave er ikke å bli sittende lengst mulig for å administrere det borgerlige fallitbo. Den er ikke bare en arbeiderregjering, men den må også være en arbeidende regjering, som fører de store og brennende saker frem og tør både stå og falle på dem.

Dette venter hele arbeiderklassen av den vordende regjering. Går den bare modig og energisk til sitt arbeid, så tror vi nok alle vil forstå at slik som begivenhetene har utviklet seg var det blitt en saklig nødvendighet, en plikt for Arbeiderpartiet å ta ansvaret for regjeringmakten – hvis det ikke skulle ta ansvaret for en ny reaksjonær epoke under medvirkning av et venstre, som hadde fått et velkomment påskudd til å la Bondepartiet regjere.²⁸⁶

²⁸⁶ «Regjeringsdannelsen». Eidsvoll Arbeiderblad, 27.01.1928.

Huder og Skind

Nyeste af Dagens af-
skudt bedste Præpar.

Kjæp og Salg af Livdyr.

Julius Karlsen,
Sundgaarden, Eidsvoll.

EIDSIVA

Organ for Høire og Fris. Venstre.

For alle videresendte

KJØTFORRETNING
Arbejder!

Olivenet, Stikkereit, Faarvægh,
Kalkveste, Supperkjøt, Hønskjød-
de og Kjøfælg samt sødt Kjød
og Fæst.

Absolut L. B. Værre. - Meddele Priser.

JULIUS KARLSEN,
SUNDGAARDEN, EIDSVOLL.

Nr. 8 Fredag den 27. januar 1928. 20. aarg.

Chr. Nielsen og Rolf Nielsen
Melastrettsadvokat og Overrettssekretær
Eidsvoll.

Saker (ogten straffesaker) for alle retter.
Inkasso - Omsetning - Bo-ordning.

SKREDDER CHR. MELAND
Aarnes.

Ferdigstaaende arbeide garantert.
Godt stvalg i lair af strøllige priser.

Tandlæge Lerche D.D.S.
(Tandlæge Øvre 60, koster)

Kontortid 9-2. Pas Minnesund 14-7.
Telefon.

TANDLÆGE ØVRE
(Ferdigstaaende gear - Sundgaarden)

Kontortid 10-2 og 4-7. Lørdage 10-2.
Telefon.

Samlingsforsøkets stranding.

II

Dette årsskifte samlingsforsøket har utvilsomt ligesom tidligere været et stort og viktig arbeid for alle som er interesserte i den norske stats økonomi og politikk. Det er et arbeid som har vært og vil være et viktig ledd i den økonomiske og politiske utviklingen i vårt land.

I forbindelse med dette forsøk har det vært et stort arbeid med å samle inn opplysninger om den økonomiske og politiske utviklingen i vårt land. Dette arbeid har vært og vil være et viktig ledd i den økonomiske og politiske utviklingen i vårt land.

Det er et arbeid som har vært og vil være et viktig ledd i den økonomiske og politiske utviklingen i vårt land. Dette arbeid har vært og vil være et viktig ledd i den økonomiske og politiske utviklingen i vårt land.

Det er et arbeid som har vært og vil være et viktig ledd i den økonomiske og politiske utviklingen i vårt land. Dette arbeid har vært og vil være et viktig ledd i den økonomiske og politiske utviklingen i vårt land.

Et stort arbeid har vært og vil være et viktig ledd i den økonomiske og politiske utviklingen i vårt land. Dette arbeid har vært og vil være et viktig ledd i den økonomiske og politiske utviklingen i vårt land.

Det er et arbeid som har vært og vil være et viktig ledd i den økonomiske og politiske utviklingen i vårt land. Dette arbeid har vært og vil være et viktig ledd i den økonomiske og politiske utviklingen i vårt land.

Et høyt i døden

Et dødsfall i Oslo, Henry J. ...

300,000 kroner utbetalt

Til ...

Norsk småbønder

...

Hvem landbraksakts

...

Velene i Akershus fylke

Departement foreviser 241 333 kr.

...

...

...

... 75 øre pr. 1/2 kg

Birger Carlsen
Eidsvoll

Agentor og Assistentforretning

Kontortid 9-7. Lørdage 9-4.
Telefon 225 - 247.

Tandlæge G. Svindland
Spesialist: Tandfleksjonslære, Aln, prostet.

Kontortid 9-2 og 4-7.

Tandlæge Nilsen
Kontortid 9-5 og 8-1.
Lørdage 9-2.
Tilsvarende lair mellom kl. 10-12.

Overrettssekretær J. Gaarder
Aarnes.

Protokoller, inkasso, ordninger.

...

Arbeiderpartiet tar regjeringsmakten.

Oslo den 24 jan. 1928.

Regjeringskrisens utgang er blit, at kongen har overdraget arbeiderpartiet, som stortingets største gruppe, at danne regjering og at arbeiderpartiet har erklært sig villig til det. Og naar dette læses vil sandsynligvis den første socialistisk-kommunistiske regjering i Norge være en kongelig utnævnt kjendsgjerning.

Resultatet er selvsagt dypt beklagelig, Det er ogsaa overmaskende og i høi grad uventet. Man kan imidlertid ikke si, at det er helt unaturlig. Efterat det hadde vist sig taktet være venstres avslag- at der ikke kunde dannes nogen regjering som uttryk for det samlede borgerlige flertal paa stortinget, er dette flertal parlamentarisk set smuldret op i smaagrupper paa 26—30 mand. Og overfor disse 3—4 splittede grupper staar da arbeiderpartiets gruppe som den overveiende større, med 59 mand, samt en støttegruppe paa 3, ialt 62 mand. Fra et helt formelt parlamentarisk synspunkt er en regjeringsdannelse av den største gruppe da ikke saa unaturlig.

Fra et alment politisk synspunkt derimot maa denne løsning av regjeringskrisen fremstille sig som noget av en absurditet. I sin rent principielle samfundsmæssige opfatning og i de saker, som helt ut gir uttryk for arbeiderpartiets principielle syn, staar arbeiderpartiene med sine 62 mand av 150 i født mindretal i stortinget. Og der er ganske utvilsomt et stort borgerlig flertal i landet.

Naar utgangen er blit det den idag er blit, maa venstre finde sig i at ta ansvaret. Venstre har avslaaet opfordringen til at gaa med i en borgerlig samlingsregjering paa det grundlag, som var tilbudt og som skulde forutsættes fælles for alle borgerlige partier paa stortinget, nemlig financernes sanering og støtte til produktionslivet. Om venstre der jo er dødelig ræd for enhver borgerlig samling, ikke selv vilde være med i en slik regjering, kunde og burde partiet ialfald ha tilsagt en regjering, dannet paa dette fælles borgerlige grundlag, fuld saklig og parlamentarisk støtte i løsningen av denne begrensede opgave. Dette hadde venstre godt kunnet gjøre uten dermed at træ ut av den splendide politiske isolation, som det aabendart er partiet saa meget om at gjøre at opretholde. Hadde venstre git et slikt svar, vilde Mellbye kunnet danne regjering. Ti da vilde en slik regjering være sikret støtte av et flertal i stortinget til det, som var dens hovedopgave. Men venstres avvisning gjorde det umulig at søke dannet en borgerlig flertalsregjering.

Artikkelteksten som publisert i Eidsiva

— At krisen da siden tok det forløp den gjorde, og har faat en regjering av arbeiderpartiet til utgang, faar venstre ta hovedansvaret for. Og da en regjering av arbeiderpartiet jo ikke har flertal i stortinget, vil den være henvist til at søke sin saklige støtte i det parti, hvor saadan støtte kan formodes at bli git, nemlig hos venstre. Det vil ligge i venstres haand, hvorlønge en regjering av arbeiderpartiet kan holde sig ved makten og hvordan den vil kunne regjere. Formodentlig vil arbeiderpartiets regjering ialfald til at begynde med, lægge sin politik slik an, at den kan regne med saklig støtte av venstre. Det er jo adskillige saker, som er fælles for disse to partier og hvor venstres forslag ialfald subsidiært, kan bli adoptert av den nye regjering. Og det vil da efterhaanden bli klart for alt folket enten venstre er et helt ut borgerlig eller et halveis socialistisk parti. Venstre vil nu bli stillet paa den avgjørende prøve.

Men ogsaa arbeiderpartiet — ja først og fremst det — vil nu faa sin ildprøve. Vil partiet ogsaa fra regjeringsbanken fortsætte med at være et ansvarsleest agitationsparti eller vil det prøve at optræ som et ansvarsbevisst parlamentarisk parti.

Det har været en almindelig mening at partiet selv i længste laget vilde undgaa denne prøve og skyve et regjeringstilbud fra sig, hvis det fik det. I den retning maatte man nærmest ogsaa opfatte landsstyrets beslutning for 8 dage siden, selv om den var noget orakelmæssig avfattet. Men de forsigtige og tvilende er formodentlig blit overstemt.

Saa faar vi da se, hvad en regjering av arbeiderpartiet fører i sit skjold. Den vil selvfølgelig snarest mulig maatte møte stortinget med en tiltrædelseserklæring, hvori den trækker op sit program. Av denne er-

klæring- og av den mottagelse den faar i stortinget vil det da avhænge om dens parlamentariske liv vil bli langt eller kort. Det er for landets skyld at haape at arbeiderpartiet vil modnes av de ansvar som det nu har tat paa sig. Det vil formodentlig meget snart gjøre den erfaring, at en ting er at staa som ansvarsleest opposition, en ganske anden at sitte med regjeringsmakt og ansvar. En opposition kan nøie sig med demonstrationer og agitation, en regjering maa vise sin karakter i sine gjerninger.

For vort parti er vor stilling til den nye regjering en klar og grei kampstilling — ut fra hele vor principielle politiske og samfundsmæssige opfatning. Vi har intet ansvar for denne regjering. Vi har henvist til og loyalt søkt at medvirke til en borgerlig flertalsregjering. Men dette utelukker ikke, at vi, naar en arbeiderregjering først er dannet, vil føre en helt ut saklig opposition mot den.

Fortsettelse av artikkelteksten som publisert i Eidsiva

Regjerings- dannelsen.

Av de mange betraktninger omkring regjeringsdannelsen, gjen- gir vi nedenstående fra vårt parti- organ i Bergen. Den uttrykker den almindelige opfattning innen partiet og blandt de tusener av velgere som står bak den første norske arbeiderregjering:

Begivenhetene har utviklet sig raskt omkring regjeringsdannelsen. Og de har endt med at arbeiderpartiet har påtatt sig å danne regjering.

Begivenheten vil, fordi det er første gang i Norges historie at det dannes en sosialistisk arbeiderregjering, vekke betydelig op- sikt og bli gjenstand for stor op- merkksomhet både i inn og utland.

Vi hadde egentlig ikke ventet at vi så snart skulde stå overfor en slik situasjon. Derimot hadde vi regnet med at det i perioden nok kunde inntreffe begivenheter som gjorde det til en bydende plikt for arbeiderpartiet å overta regjeringsmakten for å hindre re- aksjonæne fremstøt og redde vik- tige saker.

Imidlertid er det slik at man ikke selv er herre over begivenhe- tenes gang. Og efterat de bor- gerliges samarbeid omkring en „samlingsregjering" var opgitt for denne gang, stod man overfor den eventualitet at man kunde få en ren bondepartiregjering.

Alle som kjender dette partis svartreaksjonære tankegang, som har gitt sig utslag i de groveste angrep på vår sosiallovgivning, vil vite at dermed skulde det fort- settes en ny reaksjonær periode i vår politikk. Løsenet var en en- da mere hårdhendt regjering enn Lykkes. Pisker med pigger på.

Og hvis en slik bondepartire- gjering kom på taburettene, fordi arbeiderpartiet vek tilbake for an- svaret, så kunde det lett tenkes at venstre vilde bøie unda og la bondepartiet regjere, og søke å skyve skylden for tingenes til- stand over på arbeiderpartiet.

Et så vaklevorent parti som venstre er imidlertid ganske upå- lidelig og kan tenkes senere å svinge i reaksjonær retning.

Hvorom allting er: En reaksjo- nær bondepartiregjering var en eventualitet, som der måtte reg- nes med.

Og mange kommuner har i disse tider sårt måttet føle hvilken fare det er at en reaksjonær regjering innehar administrasjonsmakten. Derved er en rekke sosiale goder i de økonomisk svakt stillede kommuner simpelthen nedhugget av departementet.

Intet under at det under slike omstendigheter fra småfolks talsmenn utover landet reises krav om at arbeiderpartiet må gjøre hvad det evner og ikke vike tilbake for noen vanskelighet i kampen for å stanse op for den videre reaksjon og om mulig innlede fremskrittets tider påny.

Ingen, som kjender den politiske situasjon i stortinget, gjør sig noen illusjoner om at en arbeiderregjering kan føre igjennem sosialistiske programsaker.

Det kan forberede og få utarbeidet noen av disse saker, hvis den blir sittende lenge nok dertil. Ellers blir dens oppgave å stanse reaksjonære an-

slag og å tvinge venstre til å være med på visse reformer, som partiet ikke kan nedstemme uten å forråde alt fremskritt.

En arbeiderregjerings oppgave er ikke å bli sittende lengst mulig for å administrere det borgerlige fallittbo. Den er ikke bare en arbeiderregjering, men den må også være en arbeidende regjering, som fører de store og brennende saker frem og tør både stå og falle på dem.

Dette venter hele arbeiderklassen av den vordende regjering. Går den bare modig og energisk til sitt arbeid, så tror vi nok alle vil forstå at slik som begivenhetene har utviklet sig var det blitt en saklig nødvendighet, en plikt for arbeiderpartiet å ta ansvaret for regjeringsmakten — hvis det ikke skulde ta ansvaret for en ny reaksjonær epoke under medvirkning av et venstre, som hadde fått et velkomment påskudd til å la bondepartiet regjere.

Fortsettelse på artikkelteksten som publisert i
Eidsvoll Arbeiderblad